

**Державний вищий навчальний заклад
“Запорізький національний університет”
Міністерства освіти і науки України**

Н.І.Тяпкіна

**УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ
(СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ)
навчально-методичний посібник для студентів факультету журналістики**

**Затверджено вченою радою ЗНУ
Протокол №4 від 28 грудня 2010 р.**

**Запоріжжя
2010**

УДК: 811.161.2'242(075.8)

ББК: Ш141.4 – 923.3

Тяпкіна Н.І. Українська мова у професійному спілкуванні (синтаксис і пунктуація): Навчально – методичний посібник для студентів факультету журналістики. – Запоріжжя: Акцент, 2010. – 60 с.

У навчально-методичному посібнику розглядаються складні питання синтаксису та пунктуації української мови. Для глибшого засвоєння теоретичного матеріалу подаються вправи – практичні завдання, що допоможуть студентам на семінарських заняттях.

Призначений для студентів II курсу факультету журналістики денного та заочного відділень (напрямок підготовки «журналістика», «реклама та зв'язки із громадськістю»).

Рецензент *Н.В.Романюк*

Відповідальний за випуск *Н.І.Тяпкіна*

ЗМІСТ

Передмова	4
Словосполучення	5
Головні члени речення	7
Другорядні члени речення	10
Ускладнене просте речення	14
Односкладні речення	19
Повні та неповні речення.....	21
Складносурядне речення	23
Складнопідрядне речення	26
Безсполучникове складне речення	29
Багаточленні складні речення	32
Пряма і непряма мови	33
Текст як результат мовленнєвого акту.....	33
Зразки тестових завдань до модульної контрольної роботи	35
Схеми синтаксичного розбору	38
Тексти для пунктуаційного аналізу	40
Індивідуальна робота	52
Перелік питань для контролю з кожного модуля і дисципліни в цілому.....	56
Література	58

ПЕРЕДМОВА

Здобуваючи вищу освіту, студенти факультету журналістики повинні усвідомлювати, що з усіх наук найперше слід опановувати мову. Мова для журналіста, рекламіста, спеціаліста з видавничої справи та редагування – це, не лише засіб вільно, легко, точно й грамотно викладати свої думки, а й ознака професіоналізму. Тому цілком логічним є те, що курс «Українська мова у професійному спілкуванні» є обов’язковим для студентів спеціальності «Журналістика», «Реклама та зв’язки із громадськістю», «Видавнича справа та редагування» й вивчається чотири семестри. Розділ «Синтаксис та пунктуація» є завершальною ланкою у вивченні курсу.

Навчально-методичний посібник «Українська мова у професійному спілкуванні» (Синтаксис і пунктуація) спрямований на практичне та теоретичне опанування однойменного курсу. На практичних заняттях (32 годин) майбутні фахівці вчать критично оцінювати мовні проблеми, користуватися підручниками, посібниками й словниками, вдало підбирати мовні засоби для вираження думки. Студенти набувають навичок редагування, розвивають мовлення. Розвиток мовлення включає: розвиток почуття стилю, надбання багатства висловів. Матеріал подається у зв’язку з морфологією, лексикологією, правописом, стилістикою. Центральне місце у курсі посідають питання сукупності діючих у мові правил, які регулюють творення та функціонування синтаксичних одиниць. Розгляд синтаксису відбувається не лише в межах лінгвістики, а й у системі понять – свідомість, психіка, думка, судження тощо.

Мета курсу «Українська мова у професійному спілкуванні» (синтаксис та пунктуація) – у практичному оволодінні українською літературною мовою, заснованому на дослідженні її систем і підсистем, а також вивченні лінгвістичних понять про синтаксичну будову української мови, засвоєнні правил оформлення речень, відповідно до норм сучасної української мови.

Завдання курсу:

- дати майбутнім фахівцям інформаційної сфери знання й поняття з теоретичних та практичних проблем української мови;
- озброїти навичками високої культури мовлення;
- озброїти майбутнього журналіста та рекламіста знаннями із синтаксису й пунктуації української мови;
- сприяти виробленню у студентів високої культури усного й писемного мовлення;
- виховувати почуття поваги й любові до української мови.

Навчально-методичний посібник повністю охоплює ключові поняття курсу – побудова правильних словосполучень, синтаксис і пунктуація простого речення, синтаксис і пунктуація складного речення. Ілюстративний матеріал дібрано так, аби була представлена широка палітра текстів, які функціонують у сучасному інформаційному просторі.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

План

1. Класифікація словосполучень в українській мові.
2. Типи синтаксичного зв'язку в словосполученні.
3. Граматичне значення словосполучення.

При підготовці до заняття студенти повинні знати: за типом граматичного зв'язку виділяють сурядні та підрядні словосполучення. Підрядний зв'язок виражає граматичну залежність одного слова від іншого. Специфіка того чи іншого зв'язку зумовлена не головним, а залежним компонентом. Типи підрядного зв'язку - узгодження, керування, прилягання, кореляція. Сурядний зв'язок може бути відкритим (викладачі та студенти) і закритим (чує, але не розуміє).

Аналізуючи словосполучення необхідно визначити, яке воно за будовою: просте чи складне. Просте словосполучення – семантико-синтаксичні об'єднання двох лексично повнозначних слів або слова з фразеологізмом, напр., яскрава зірка, жити душа в душу. До простих словосполучень належать і такі, що складаються не тільки з двох, а й з трьох, чотирьох слів, у яких є

- *аналітичні форми вищого чи найвищого ступенів порівняння прикметників або аналітичні форми присудків, виражені лексично неповнозначними дієсловами бути, стати, хотіти і под., що відповзають однослівним: більш авторитетний учений — авторитетніший, буде виглядати найбільш ошатно — виглядатиме найошатніше.*

- *словосполучення, в яких залежним компонентом виступає зв'язане словосполучення — синтаксично зв'язане (накази солдатських матерів, перечитати «Слово о полку Ігоревім», виступати в чверть фіналі Кубка володарів кубків, двоє з редакції та один з друкарні) або фразеологічне (їх лизень злизав, грошей як кіт наплакав, свято на носі, іти нога в ногу, точать зуби на нас).*

Залежно від морфологічного вираження головного члена словосполучення поділяються на іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові, займенникові.

За граматичним значенням словосполучення поділяються на атрибутивні (означальні), об'єктні (унікати відповіді), обставинні (жити по-людському).

Контрольні запитання:

1. Що виражає сурядний зв'язок у словосполученні?
2. Назвіть особливості типів підрядного зв'язку в словосполученнях.
3. Які існують типи граматичного значення в словосполученнях?
4. Назвіть головні функції словосполучень.
5. Що ви розумієте під терміном «плеонастичні словосполучення»?

Завдання:

Знайти помилки, виписати 10 словосполучень з різними видами підрядного зв'язку, зробити їх повний синтаксичний розбір.

Зусилля стосовно збільшення загального професіоналізму на українському книжковому ринку призвели до заснування регіональних дистрибуційних центрів, до створення книжкового порталу (<http://uabooks.info>), до створення бази надрукованих

книжок (*Books-in-Print*), а також до регулярних досліджень стосовно статистики книжкового ринку. Без сумнівів численні семінари та консультації для видавців та книго розповсюджувачів сприяли вдосконаленню практичної частини роботи.

Якість виданих книжок, судячи з чітких ознак, також покращилась. Все більше книгарень стають привітнішими до покупців, багато нових добре оснащених книгарень відкривають свої двері у багатьох містах. Велика кількість іноземних компаній цілком очевидно сприймають український книжковий ринок привабливим та підготовленим для інвестування (з Інтернету).

Тестові завдання:

1. Позначте рядок, у якому всі сполуки слів є підрядним словосполученнями:

1. Міцно заснути, сповнений гордості, буду виконувати.
2. Розумітися на красі, поетичний образ, батько й мати.
3. Допомогати батькам, виконати доручення, вивести на чисту воду.
4. Читати вголос, переглянути виставу, шкільні роки.

2. У якому ряду всі словосполучення утворено способом узгодження?

1. Тернистий шлях, ясні далі, батьківська земля, рукотворна весна, вдало складений, його ампула.
2. Незборима сила, ранкові промені, анкетні дані, кожна оселя, один шлях, п'ять будинків.
3. Кругла дата, людські шукання, вартий поривань, грозова днина, чисте сумління, життєва суть.
4. Ніжне серце, шлях у майбуття, доля дівчини, натягнуті струни, київське метро.
5. Щоденна праця, непохитна мужність, рідний завод, молодіжний фестиваль, єдина мета, кожен день.

3. Словосполучення якого ряду мають однакове граматичне значення?

1. Уміння слухати, бажання відпочити, перші квіти, твір композитора, рання весна.
2. Захист миру, розв'язання задачі, керівництвонавчанням, репродукція картини, синь неба, пшеничне поле.
3. Будівництво школи, виховання людяності, необхідний для збереження, вдаючись до узагальнень, застосовувати на практиці, сприймати серйозно.
4. Ставитися з поблажливістю, несподівано подзвонити, запросити увійти,

отримати через тиждень, дивитися зачудовано, виправляючи товариша.

5. Переможець конкурсу, твердо пам'ятати, шлях народу, пам'ять про капітана, вбачати закономірність, потурбувати телеграмою.

ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

План

1. Підмет. Простий підмет. Складений підмет.
2. Простий дієслівний присудок.
3. Складений іменний присудок.
4. Складений дієслівний присудок.
5. Розділові знаки між підметом і присудком.

При підготовці до першого питання необхідно звернути увагу на морфологічний статус підмета. Спеціалізованою формою для вираження підмета в українській мові є називний відмінок іменника та іменникових займенників, чи будь-яка інша субстантивована частина мови. За будовою підмет буває простим та складеним. Виділяються такі типи складених підметів:

1. Підмет - словосполучення, що означає кількість, міру, сукупність предметів: «П'ять чоловік їхати відмовились» (з газ.);

2. Складений підмет зі значенням спільності. Він має таку конструкцію: іменник (займенник) у називному відмінку + прийменник із + іменник (займенник) в орудному відмінку: «Але ми з тобою... ми не вічні, ми з тобою просто — ти і я» (В. Симоненко). При такому підметі присудок стоїть у формі множини. Якщо ж присудок має форму однини, то іменник в орудному відмінку слід трактувати як додаток. Пор.: Микола з Петром розмовляли до ранку; Микола з Петром розмовляв до ранку.

3. Складений підмет зі значенням вибіркової. Йому властива така конструкція: займенник (числівник) + прийменник із + іменник (займенник) у родовому відмінку: двоє з нас, хтось із хлопців, деякі з солдатів і т. ін. Напр.: «Ігорку, — спитав Мартофляк, — як ти гадаєш, хто з них більше нежилець на цьому світі» (Ю. Андрухович).

4. Складений підмет може бути виражений фразеологічним словосполученням або цитатою: «У мене опиняється третя влада під п'ятою п'ятої?» (з газ.).

5. Єдиним підметом є також прізвище, ім'я та по батькові людини: «Нарешті Махтеї Федотович... розтлумачив дідові, що од нього треба» (Остап Вишня).

Студенти повинні пам'ятати, що спеціалізованою формою вираження простого присудка є особова форма дієслова. В українській мові існують різновиди простого присудка, в яких порушено узгодженість із значенням особи й числа підмета, неадекватно передано значення способу. Такі присудки експресивно забарвлені, несуть у собі додаткові семантичні відтінки. Завдяки цьому вони здатні оживити текст, посилити його динамічність. Такий неузгоджений присудок може виражатися: інфінітивом (означає початок дії): «Я їй розказувати, а вона сміятись та радіти, та підкикувати: "еге! еге!"» (Марко Вовчок); наказовим способом (означає несподівану дію): «А він і розкажи все матері» (з газ.); усіченим дієсловом, яке за своїм значенням наближається до вигуку (означає різку одноразову дію): «Вірите, сокира в мене в руках сама собі тільки — стриб! стриб! стриб!» (Остап Вишня).

Простий присудок може бути ускладненим, що має такі моделі: «А він ходить-ходить»; «А він дивиться не надивиться» тощо. Ускладнений простий присудок може

виражатися також фразеологізмом, оскільки фразеологізм у семантичному плані є еквівалентом слова: «Це вже ви передали куті меду» (Марко Вовчок).

Коли присудок виражений не особовою формою дієслова, або взагалі не дієсловом, то можна припустити, що маємо справу із складеним присудком, напр., «Цей ліс **живий**. У нього **добрі** очі» (Л.Костенко). Складений присудок має чітко визначену структуру й і складається із двох компонентів: 1) допоміжного дієслова - зв'язки, 2) імені або інфінітива: Він буде військовим. Він почав читати. Відповідно до природи другого компонента розрізняють складений іменний та складений дієслівний присудки. У складених присудках допоміжні дієслова є неповнозначними, але передають усі властиві присудку граматичні значення: спосіб, час, особу. Ім'я або інфінітив зосереджує в собі лексичне значення присудка.

Іменним складеним присудком називається присудок, що складається з допоміжного дієслова та іменної частини (іменник, прикметник/дієприкметник, числівник, займенник). У ролі допоміжного, як правило, виступає слово бути в усіх його формах. Рідше — дієслова ставати, вважатися, називатися, видаватися, являти собою, становити. Часто допоміжне дієслово пропускається, і тоді говоримо про нульове допоміжне слово. Крім імен, утворювати складений присудок зі зв'язкою **бути** можуть — прислівники (Кохати - це **прекрасно**) та інфінітив (**Жити** – **боротись**).

Складений дієслівний присудок містить допоміжне дієслово, яке своїми граматичними ознаками узгоджується з підметом, вказує на час та спосіб дії, на початок, тривалість, кінець, бажаність чи можливість дії і неозначену форму дієслова, що виражає саму сутність дії: Поет **мусить** постійно **враховувати** рівень читача (В. Стус).

Допоміжними бувають дієслова **стати, могли, починати, продовжувати, закінчити, хотіти, бажати, прагнути, вирішити** та ін.: Потім уже Софійка **стала розглядати** Заболотного спокійно (О. Гончар). У допоміжній частині дієслівного складеного присудка можуть також уживатися:

- прикметники **ладен, згоден, повинен, радий**: Я **готовий випести** всі випробування (Ю. Збанацький);
- дієприкметники **змушений, покликаний, приречений, зобов'язаний**: Я **зобов'язаний допомогти** старому (М. Стельмах);
- присудкові прислівники **треба, можна, необхідно, слід, соромно, шкода, жаль, пора**: **Треба** твердо нам в бою **стояти** (І. Франко).

Увага! Не кожне поєднання особового дієслова з інфінітивом можна вважати складеним дієслівним присудком. Пор.: Я **пішов купатись** (обставина мети) / Я **пішов, щоб купатись**; Я **попросив** його **прийти** (додаток).

Між підметом і присудком може ставитися тире, якщо у реченні пропущено дієслово- зв'язку. Тире ставиться:

- якщо підмет і присудок виражені іменником у називному відмінку (**Хліб- всьому голова**);
- якщо підмет і присудок виражені інфінітивом (**Життя прожити- не поле перейти**);
- якщо перед присудком вжито слово **це** значить, то, **це**, **ось** (**Більшість- це ще не значить всі**).

Контрольні запитання:

1. Яким чином відрізняється просте речення від складного?
2. Якою частиною мови в українській мові може виражатися простий підмет?
3. Як в українській мові виражається простий присудок?
4. Які види складених присудків ви знаєте, чим вони відрізняються?
5. Назвіть види помилок при узгодженні підмета з присудком.

Завдання:

1. У поданих реченнях виділити предикативний центр, дати йому повну характеристику. Пояснити розділові знаки у реченнях.

1. Життя і смерть – оце і вся вистава (В. Стус). 2. Ти наше диво калинове, Кохана материнська мово! (Д. Білоус). 3. Ми – не безліч стандартних «я», А безліч всесвітів різних. Ти і я – це вічне, як і небо (В. Симоненко).

2. Виявити пунктуаційні та орфографічні неточності. Зробити повний синтаксичний розбір речень із складеним іменним присудком.

Громадська організація Незалежний культурологічний часопис «І» є недержавною громадською організацією що досліджує проблеми культурології, політології, філософії. Головними напрямками її діяльності є вивчення міжетнічних стосунків, проблем цивілізаційних розломів і адміністративних кордонів, формування європейської ідентичності і питань європейської інтеграції, сучасного політичного дискурсу. З творенням часопису співдіє постійний семінар: «Діалог над кордонами», що досліджує проблеми культурного та політичного прикордоння, а також що річні Міжнародні конференції з питань транскордонного культурного, політичного та економічного співробітництва.

Як громадська організація Незалежний культурологічний часопис «І» формує базові засади громадянського суспільства України займаючи чітко визначені позиції з усіх найважливіших питань суспільного і політичного розвитку України. Організація випускає кварталник Незалежний культурологічний часопис «І», Молодіжний додаток до кварталника, а також книги відомих політологів та культурологів. Електронна версія Незалежного культурологічного часопису «І» є самим великим багатомовним електронним журналом України. Керівником організації та редактором часопису є львівський культуролог та політолог Тарас Возняк.

3. Знайти та схарактеризувати складені підмети.

1. Невеликі три літа марно пролетіли (Т. Шевченко). 2. Ішли діди з батьками безсмертними шляхами, змели всю нечисть геть без вороття (М. Гірник). 3. Чому смуток з тобою поруч часто ходить у світлі дні? (В. Симоненко). 4. Щось нове ожило в мені, сповнило енергією все молодецьке тіло (Ю. Збанацький). 5. Мабуть, жоден учитель не вболівав так за успіхи своїх учнів, як він. 6 В'ється пісні тихе плетиво (А. Малишко). 7. Над Либіддю, що схована в бетон, спинились ми з тобою на хвилину (Н. Кацук). 8. Хтось та перейде дорогу мені з повними відрами, з повними відрами (Є. Летюк). 9. Кожен з хлопців

почував себе так, ніби до нього повернувся рідний батько (М.Стельмах). 10. А тут уже з саду сипнули перші з найпрудкіших (А.Головка). 11. Ніхто з них не хитнувся, не відступив, - Вони змагались, юні і могуті, На схилах Волги - за дніпрові кручі (М.Бажан).

4. Написати замітку з різними типами підметів та присудків.

Тестові завдання:

1. У якому з поданих речень підмет виражений словосполученням?

1. Вася Багіров дуже хотів побачити знайомого (О.Гончар).
2. Незвичайна схожість дочки з матір'ю дуже вразила Яся (І.Нечуй-Левицький).
3. Словесник Андріан Петрович одного разу прийшов на урок якийсь особливо збуджений і піднесений (Ю.Смолич).
4. Дружба народів — це злагода й мир (М.Рильський).
5. Двоє рибалок або двоє мисливців ніколи не почувають себе чужими один одному: в них є про що говорити, вони — завжди друзі (Остап Вишня).

2. Знайдіть речення з іменним складеним присудком.

1. На варті миру твердо стали ми (Л.Дмитерко).
2. Ой мамо моя! Станьте ж хоч ви їм за рідну матір (І.Нечуй-Левицький).
3. Юркович не став заперечувати (Д.Бедзик).
4. Хмари станули над заходом та й закаменіли (В.Стефаник).
5. Данило стає на ноги, обважнілою рукою витирає обличчя (М.Стельмах).

3. Знайдіть речення зі складеним дієслівним присудком.

1. Я буду жити, бо жива мета (Є.Летюк).
2. По двісті років можуть жити ворони, а солов'ї живуть так мало літ (Є.Летюк).
3. Тривога прадіда предавня мені заснути не дає (Л.Талалай).
4. Коли ж дерево в корінь підтяти — Жити не буде, хоч буде стояти (В.Забаштанський).
5. Трішечки дивно: Більше не будеш Ти готувати уроки (Є.Летюк).

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

План

1. Додаток. Прямий, непрямий додаток.
2. Означення. Узгоджене, неузгоджене означення.
3. Прикладка як різновид означення. Правопис прикладок.
4. Обставина. Види обставин за значенням.

При підготовці до заняття необхідно пам'ятати, що труднощі виникають найчастіше під час визначення членів речення виражених іменниками у непрямих відмінках і без них.

Додатки, означення, обставини виражені іменниками, можна сплутати лише у випадку, коли вони залежать від члена речення також вираженого іменником. Необхідно пам'ятати:

1. Якщо другорядний член речення залежить від іменника, значення якого не пов'язане з дією, то такий член речення – означення (гілка дерева). Не слід плутати такі члени речення із цілісними словосполученнями (гличик молока, батько з сином).

2. Якщо другорядний член речення залежить від іменника зі значенням дії (утвореного від дієслова), а сам називає особу (чи предмет), яка

- здійснює цю дію, то такий другорядний член – означення (спів матері /мати співає);

- не здійснює цю дію, то такий другорядний член – додаток чи обставина (поїздка до Києва / поїхати (куди) до Києва; зустріч з братом / зустрітися (з ким?) з братом).

3. У більшості випадків, якщо до другорядного члена речення можна поставити два запитання: додатка і обставини, то цей другорядний член речення – обставина (закашлявся від радості (з якої причини? від чого?).

4. Інфінітив може бути:

- додатком, якщо означає дію, яка є об'єктом іншої дії (я наказав мовчати);

- означенням, коли залежить від іменника (талант писати);

- обставиною, якщо вказує на мету й означає дію, заради якої відбувається дія (пішов рибалити / пішов, щоб порибалити). Такі словосполучення легко сплутати зі складеним дієслівним присудком.

Треба розуміти, що, залежно від граматичного значення словосполучення, можливі подвійні запитання (означення й додатка).

Залежно від типу зв'язку між означенням і означуваним словом означення поділяються на узгоджені і неузгоджені. Необхідно звернути увагу на усвідомлення узгоджених і неузгоджених означень для подальшого розуміння постановки розділових знаків.

Узгодженим називається означення, яке поєднується з головним словом зв'язком узгодження. Форми узгоджених означень залежать від форм пояснюваних слів:

1. **Тихі, ніжні** зорі спадали з неба (Леся Українка).

2. З дитинства несемо в душі образ **материнської любові**. (Я. Гоян).

Узгоджені означення виражаються:

1) прикметниками: 1. З вітром **весняним** сосна розмовляла (Леся Українка). 2. Вікно **Ніниної** кімнати виходило в сад (О. Донченко);

2) дієприкметниками (в тому числі і дієприкметниковими зворотами): 1. Гуде, клекотить **розтривожена** Каховка. 2. **Сліпуче** повітря, **переповнене над мірою світла**, боляче різало очі (О. Гончар);

3) займенниками прикметникової форми: Ах, як він мить **оцю** зустріч! (А. Малишко);

4) порядковими числівниками: **Перший** танк занурюється у воду (Ю. Збанацький);

5) кількісними числівниками в непрямих відмінках, крім знахідного: Тут розгорнулися санітарні взводи **двох** батальйонів (О. Гончар).

Узгоджене означення, що має при собі залежні слова, називається **п о ш и р е н и м** : Голуб — один з найперших птахів, **приручених людиною**.

Неузгодженим називається означення, яке пов'язується з пояснюваним (означуваним) словом зв'язком прилягання чи керування, Наприклад: 1. Бажання **вчитися** було в нього ще

змалку (М. Коцюбинський). 2. Дівчина в **рожевому намисті** дивиться на сонце з-під руки (М. Годованець).

Неузгоджені означення виражаються:

1) іменником у родовому відмінку без прийменника: Нові квітки на килимах рука (чия?) **дівчини** вишиває (М. Рильський);

2) іменником у непрямому відмінку з прийменником: 1. Дорога (яка?) до Губич була далека. 2. На кормі людина (яка?) **без кашкету**;

3) іменником у знахідному відмінку з прийменниками на, у (в): Дівчина прихопила бідон (я к и й ?) **на молоко**;

4) іменником в орудному відмінку з прийменниками з, під; Вгорі висіла лампа (я к а ?) **під абажуром**;

5) іменником у місцевому відмінку з прийменниками по, у (в), на: 1. Люблю я чесні руки (я к і ?) **в людини** (А. Малишко). 2. Оля була моєю сусідкою (якою?) **по парті**;

6) присвійними займенниками його, її, їх; Його гармата вивернулася майже сторч, і краї (які?) **її** були розщеплені, наче дерево (Ю. Яновський);

7) неозначеною формою дієслова: Бажання (якого?) **виходити** на сонце не було;

8) прислівником: Дорога (яка ?) **ліворуч** була небезпечною;

9) дієприслівником: Змагання із стрільби (якої?) **лежачи** видались нелегкими;

Контрольні запитання:

1. Назвати морфологічні способи вираження означень, додатків, обставин.
2. Назвати особливості правопису прикладок.
3. Назвати позиції другорядних членів у реченні при прямому порядку слів.
4. Схарактеризувати належність другорядних членів речення до групи підмета та присудка.

Завдання:

1. Зробити синтаксичний аналіз речень.

1. Світло сяйною хвилею хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах (Є. Гуцало). 2. І тільки сонце, сонце, сон... над нерозгаданістю літер на скелі дикій, як бізон (Л. Костенко). 3. Каблучки нанизав по дві на кожен палець. Браслети на руках, на шиї дукачі (Л. Костенко). 4. Мало хто щиро служить народові (І. Огієнко). 5. Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне – то і є людина (О. Гончар). 6. Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (О. Гончар). 7. Вона, гарна і нещасна, сиділа замислившись. 8. Високий дуб, по-українськи – нелінь (Л. Костенко).

2. Записати подані словосполучення правильно, пояснити їх правопис.

Поема (енеїда), газета (вечірній київ), санаторій (україна), повість (тіні забутих предків), косметична фірма (шанель), віри (каменярі), бухгалтер (спеціаліст), станція метро (контрактова площа), дунай (ріка), футболіст (динамівець), автобус (інтурист), шоколад (корона), автомобіль (таврія), літак (антей), кіт (мурчик), лікар (еколог), ремарки (фрази), фразеологізми (зрощення), богатир (хлопець), дівчина (боєць), трава (звіробій), місто (Львів), Славутич (ріка), рослина (чорнобиль), учень (відмінник).

3. Зробити синтаксичний аналіз речень Знайти прикладки та поясніть їх правопис.

Драма «Бояриня» майже невідома сучасному читачеві. Написала її Леся Українка в 1910 році протягом трьох днів. За життя поетеси її не було надруковано. Лише в часописі «Рідний край» у 1914 році з'явилася ця драма-знахідка, драма-шедевр, яка відкрила нам Лесю Українку як талановитого історика, знавця людської душі, полум'яного патріота. У 1923 році драма увійшла в зібрання творів Лесі Українки. Більше про драму «Бояриня» навіть науковці-літературознавці намагалися не згадувати. Головна причина — ідейне спрямування твору. Увесь драматичний твір пронизаний любов'ю до рідного краю, але вбачені в ньому критиками націоналістичні мотиви надовго сховали його від читача (З підручника).

4. Зробити синтаксичний розбір речень.

1. Мене захоплює їхнє вміння до деталей підготувати візит гостей. Так от, на супермодерному великому екрані у Panasonic Center були написані вітальні слова на мою адресу... 2. Наприклад, створена програма озеленення — Panasonic висаджує дерева. 3. Природа для японців — це їхнє продовження. 4. Думаю, саме в тому є одне із чудес — їхнє надзвичайне відчуття міри й гармонії, яке виникає на перетині цих двох площин. 5. У нас скажуть, мовляв, японське чудо. Якщо й чудо, то тільки у тому сенсі, що це — сплав мислення і великої праці, японської дисциплінованості, почуття обов'язку й багатьох інших складових... (Л.Івшина).

Тестові завдання:

1. У якому реченні сполучення "з + родовий відмінок" виконує функцію означення?

1. В кім юная душа — той не сивіє з горя (П.Тичина).
2. Лукія відчуває, що Віталій просто щасливий зі своєї роботи (О.Гончар).
3. Над доріжкою з асфальту дві берізки обнялись (В.Сосюра).
4. Робота, щирі задуми з дитинства полонили (М.Стельмах).
5. Завтра вранці він уже не йтиме цим шляхом, п'ючи студону воду з зелених криниць (О.Гончар).

2. У якому реченні неозначена форма дієслова виконує функцію додатка?

1. Я єсть Людина. Я звияжно зміг прокласти перший славу путь в майбутнє (М.Бажан).
2. А ще ви пообіцяєте мені берегти книгу, як дорогоцінну річ (І.Цюпа).
3. - Передрій твердить, нібито є така вказівка з області переорати всі обочини і

схили на балках, збільшити цим посівні площі (І.Цюпа).

4. Звичай голити бороду вперше запропонував Олександр Македонський (З часопису).

5. А в серці дума половіє: на житнім полі першим доторкнутись до ніжних уст волошки й колоска (Г.Коваль).

3. У якому реченні інфінітив виконує функцію обставини мети?

1. Але в мене не було часу роздумувати (Ю.Збанацький).

2. Нам цілющу воду спрагло пити і, як братню, вірність берегти, навесні дорогами розмитими вирушати у світи (О.Сенатович).

3. Кожне слово — в симфонію проситься, щоб світам і народам гримить (О.Новицький).

4. Я тут ходити вчився по землі... (В.Коротич).

5. Тож меди і страви ставте на столи, святкувать обжинки жниварі прийшли (Ф.Малицький).

УСКЛАДНЕНЕ ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

План

1. Речення з відокремленими другорядними членами.

2. Уточнюючі члени речення.

3. Однорідні члени речення.

4. Вставні / вставлені конструкції.

3. Пунктуаційні труднощі при відокремленні.

До підрядних відокремлених членів, які поєднуються з пояснювальним словом чи реченням підрядним зв'язком, належать відокремлені означення, додатки, обставини.

Кома і тире при відокремленому означенні

Відокремлюються інтонацією при вимові і комами на письмі:

1. Будь-які означення узгоджені й неузгоджені, поширені й непоширені у позиції перед означуваним словом і після нього, якщо вони відносяться до особового займенника: **Переляканий і розтривожений**, я вискакую у затоплений місячною повинню двір. (М.Стельмах)

2. Узгоджені поширені означення, а також здебільшого однорідні непоширені означення, якщо вони стоять після означуваного іменника: Хліба, **змиті дощем**, яскраво зеленіли. (О.Гончар)

3. Узгоджені означення, що стоять перед означуваним іменником, відокремлюються лише тоді, коли вони мають додаткове обставинне значення:

Знесилений, кінь зупинився, важко дишучи. (О.Гончар)

4. Декілька відокремлених означень, що стоять у кінці речення, можуть виділятися за допомогою тире: З моря здіймалась хмара — **чорна, важка, з суворими обрисами, схожа на гірські пасма**. (Коп.)

Кома при відокремленому додатку

Можуть відокремлюватися інтонацією і виділятися на письмі комами додатки, що вживаються з прийменниками **крім, окрім, опріч, за винятком, замість**. Ці додатки відповідають на питання родового відмінка і мають значення додаткового повідомлення до основної думки речення: *Співають усі, **за винятком Ліни Яцуби***. (О.Гончар.)

Кома і тире при відокремленій прикладці

Відокремлюються і виділяються комами:

1. Будь-які прикладки, якщо вони відносяться до особового займенника: *Я, полководець миру, сонце несучи в жмені* (Д.Павличко).
2. Поширені прикладки, якщо вони відносяться до загального іменника (стоять перед ним або після нього): ***Хоробрий воїн**, капітан ніколи не розгублювався в бою*.
3. Непоширені і поширені прикладки, якщо вони стоять після іменника — власної назви: *Дмитрик, **восьмирічний хлопчик**, вискочив із душної низенької хати* (М.Коцюбинський.)
4. Завжди відокремлюються прикладки, виражені сполученнями слів чоловік, людина, дід, дівчина, хлопець з неузгодженим або узгодженим означенням: *Тим часом надійшов голова, привітний червонощокий чоловік* (О. Гончар)
5. Прикладка із сполучником **як** виділяється комами тоді, коли вказує на причину висловленого в реченні: *Гордій Байда, **як колишній унтер-офіцер**, розумівся на військовій справі*.
6. Іноді, щоб чітко виділити відокремлювану прикладку, замість коми ставлять тире, особливо тоді, коли поширена прикладка має в своєму складі розділові знаки: *Там, по тому боці, були хащі кущів і дерев— **густі й непролазні зарослі**, — і від них пахло вогкістю і рясним листям* (Ю.Смолич).

Кома при відокремленій обставині

Обставини, виражені дієприслівниками (непоширені обставини) і дієприслівниковими зворотами (поширені обставини), відокремлюються і виділяються комами незалежно від їх місця в реченні: ***Вітру в обличчя жбурляючи піну**, плив пароплав у далеку країну* (Ю.Пригара).

Завжди відокремлюються обставини з прийменниковим сполученням незважаючи на та іноді (для посилення) з прийменниковими сполученнями **у зв'язку з, згідно з, завдяки, всупереч, наперекір, за відсутності, при наявності, на випадок**.

Не відокремлюються і не виділяються комами одиничні дієприслівники (непоширена обставина), що мають значення обставини способу дії, коли вони стоять після дієслова-присудка: *Рушниця в його руках стріляла **не хиблячи*** (М.Трублаїні)

Уточнюючі відокремлені члени речення вживаються для конкретизації або пояснення значень інших членів речення: *І знову я тут, під цими дверима*.

Відокремлені уточнюючі члени речення

1. Уточнюючі члени речення на письмі виділяються комами або тире: *Рівно, **на повні груди**, дихає юнак*.

2. Відокремлені уточнюючі члени речення можуть з'єднуватися з уточнюваними за допомогою сполучників **тобто, або (в значенні тобто)** та ін.: *Через вузький пересип були перекопані єреки— **цебто канали*** (Н. Левицький).

3. При відокремлених уточнюючих членах часто вживаються слова **особливо, навіть, переважно, зокрема, наприклад, у тому числі** та ін.: *У вестибюлі зібралася черга, переважно з молоді (з газети)*.

Кома перед як

Кома ставиться:

1. Перед прикладкою, коли вона має відтінок причини: *Кривинський, як посередник, вийшов наперед громади...* (П.Мирний).

2. Перед зворотами **як завжди, як звичайно, як і раніше, як правило, як виняток**,

як навмисно, як (наче) один: Як правило, домашні завдання записують до щоденника.

3. Перед порівняльними зворотами: Вона була, **як полотна**, бліда і перелякана.

4. Перед підрядною частиною складнопідрядного речення, яка приєднується до головної за допомогою сполучника як: **Як не мостився, як не ладнав**, а оберемка не підняв (Л.Глібов).

5. Перед вставним реченням, яке починається з як: Семен дуже любив свою неньку — стару Наумиху, **як її призивали на селі** (М.Коцюбинський)

6. У зворотах **не хто інший, як; не що інше, як: Не хто інший, як Микола**, розповів цю історію.

Кома не ставиться:

1. Перед прикладкою з як, якщо вона не має причинового відтінку (у ролі кого, чого): Його було викликано до суду як свідка.

2. Якщо сполучення з як входить до складу присудка: Та й чоловік мій як з клоччя батіг, сказати правду (І.Нечуй-Левицький).

3. Перед зворотами, що є усталеними виразами: **білий як сніг, упав як сніп, почервонів як рак, холодний як лід, полетів як стріла**.

4. У складних сполучниках **перед тим як, після того як, тим часом як, подібно до того як** та ін., якщо перша їх частина не є складовою частиною головного речення:

Перед тим як почати екзамен, директор провів інструктивну бесіду.

5. Перед сполучниками як не... то, як... так, які з'єднують однорідні члени речення або частини складного речення: **Допоможіть як не копійкою**, то хоч порадою...

6. Якщо перед сполучниками **як, ніби** стоять слова **зовсім, майже**:

Розумні очі дивились з портрета **майже як живі**.

Кома між однорідними членами

Кома між однорідними членами ставиться:

1. Між усіма однорідними членами, якщо вони з'єднані перелічувальною інтонацією без сполучників: Суворовці завжди ідуть **струнко, бадьоро, красиво** (Н.Забіла). Якщо однорідні члени речення дуже поширені, між ними ставиться крапка з комою.

2. Між усіма однорідними членами, якщо вони з'єднані повторюваним сполучником: Місяць пливе оглядати **і небо, і зорі, і землю, і море** (Т.Шевенко).

3. Між протиставними сполучниками, що з'єднують однорідні члени: Марко **озирнувся, але нічого не побачив** (М.Стельмах).

4. Між парами однорідних членів: **Наука і труд, знання і школа** ведуть до мети (з газети).

5. Якщо однорідні члени з'єднані парним сполучником, то кома ставиться перед другою частиною сполучника: **Не тільки робітники, а й селяни**.

Кома між однорідними членами не ставиться, якщо сполучники і(й), та (в значенні і), або, чи не повторюються: **Летів і танув сніг** (М. Рильський).

Речення зі вставними і вставленими сполучниками

Вставними називаються такі слова або сполучення слів, за допомогою яких виражається ставлення розповідача до висловленої ним думки. Вставні компоненти граматично не пов'язані з іншими словами у реченні і тому не є членами речення. На письмі вставні слова і сполучення виділяються комами.

Вставленими називаються такі сполуки слів, які містять у собі додаткові повідомлення, побіжні зауваження до основної думки. На відміну від вставних компонентів, вставлені сполуки не можуть бути кваліфіковані за якимись загальними ознаками, оскільки виникають незаплановано, у процесі мовлення. У ролі вставлених компонентів виступають переважно речення.

Контрольні запитання:

1. Назвіть види відокремлень.
2. Які бувають вставні конструкції за семантикою і складом компонентів?
3. Чим відрізняються вставні від вставлених конструкцій?
4. Як приєднуються вставлені конструкції до основи речення?

Завдання:

1. Навести приклади різних пунктуаційних відокремлень, що використовуються в ЗМІ.
2. Виявити в тексті однорідні члени речення. Схарактеризуйте їх.

Колись мої батьки передплачували відразу кілька літературно-художніх та науково-популярних журналів, зокрема, «Дзвін», «Дніпро», «Пам'ятки України», «Кур'єр ЮНЕСКО», «Вітчизна» та «Наука і суспільство»... Вони, до речі, не гуманітарії, мали потребу в такій літературі, де між рядками було багато вільнодумства, і, подібно як книжками, обмінювалися нею з друзями. Найцікавіші вирізки й досі зберігаються у нас вдома...

Зараз мало хто виписує часописи, більшість з яких виходить раз на два місяці або на квартал, а то й не виходять зовсім.

Про стан справ у журнальній періодиці «День» говорить із поетом та головним редактором журналу «Дніпро» Миколою ЛУКІВИМ. Між іншим, «Дніпру» — 82 роки! На його сторінках (і ніде із літературних журналів більше!) друкував свої твори Олександр Довженко. У 60 ті, в часи «хрущовської відлиги», видання «благословило» у дорогу ціле покоління письменників: Бориса Олійника, Івана Драча, Ліну Костенко, Василя Симоненка, Євгена Гуцала, Григора Тютюнника... А також одним із перших звернулося до творчої спадщини забутих, репресованих та заборонених радянським режимом поетів і прозаїків (з газ.)

4. Виявити в тексті вставні та вставлені конструкції. Зробити повний синтаксичний розбір другого речення.

Мимоволі констатуєш, що діаспора тепер не наслідок біди, як наприкінці XIX сторіччя, чи залізних ґрат, як наприкінці XX. Далі, рухаючись шляхом логіки, усвідомлюєш, що еміграція – вже не трагедія, не «маленька смерть» (як сприймався від'їзд друзів до Ізраїлю в кінці 70-х), а звичайна обставина життя. Світ великий, кордони прозорішають, життя – це пригода, а не тягар.

А як же ж Батьківщина? Що ж, кожен сам визначає для себе міру відповідальності за себе і за свою країну, це питання індивідуального, дуже інтимного вибору. Я, скажімо, не міг би емігрувати, в мене така мелодія життя, але це не означає,

що я зневажатиму того, в кого вона інакша. Тим більше, що від'їзд рідко буває остаточним.

Американець завжди залишиться американцем, навіть якщо він житиме в нас двадцять років (я знаю одного такого). Француз так само залишиться французом. Українець на чужині стає більшим українцем, ніж удома. Що ж до наших євреїв, то я неодноразово переконувався, що й вони, всупереч прислів'ю, вивозять на підошвах часточку Батьківщини. Із часом образи забуваються, а залишається сентимент, не кажучи вже про «географічні» прізвиська: американці Уманські, Бердичевські, Вінницькі приречені пам'ятати про землю предків.

Це я до того, що діаспора, за умови розумного ставлення, є для нації певним ресурсом – не лише матеріальним (про що згадують у першу чергу), не лише додатковим фактором впливу й навіть любіювання (окрім українців, непогано це роблять вірмени), а й певним резервом, власне, ідентичності. Внесок канадських та американських братів по крові в розбудову незалежної України не варто переоцінювати, але й недооцінювати його було б, як мінімум, невдячністю. Це вони зберегли для нас тексти, пам'ятки, свідчення, звичаї, ауру й, головне, гідність, яких ми тоді конче потребували.

Ми в цьому сенсі, повторюю, не унікальні: італійці, ірландці, поляки, а тепер уже й турки, китайці, індуси живуть у світі «на два дома». Добре це чи погано, залежить від широти переконань і типу культури, але так воно є. Хтось при цьому акцентується на підвищеному градусі соціальних проблем саме в середовищі прибульців, хтось, навпаки, нагадує, що будь-яка сучасна нація є наслідком тих чи інших міграцій, результатом здебільшого не надто ідилічних зіткнень різних етносів. Ми в цьому ряду – аж ніяк не виняток.

Приборкати процес переселення народів не вдавалося ще нікому, крім Гітлера, Сталіна та Пол Пота. Натомість отримати від цього певні переваги – це завдання, гідне держави, що претендує на високе звання європейської. Це я себе так заспокоюю. Хоча, насправді, талановиті мої однокласники стали б сьогодні нам у пригоді (Ю. Макаров).

Тестові завдання:

1. Позначте речення з відокремленою уточнювальною прикладкою (розділові знаки пропущено):

1. Родичем польового жайворонка є джурбай (?) або степовий жайворонок (З підручника).
 2. Іноді глибоку тишу порушує стукіт дятла (?) чи шерех збитої білкою кедрової шишки. (О. Донченко).
 3. Сипнули врозтіч галки (?) чи ворони (Л. Костенко).
 4. Весна и зима на терезах (?) або на гойдалці примхливій (М. Рильський).
2. Позначте речення з неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущено):
1. У садку стояв крилатий розлогий клен (О. Кониський).
 2. Маяли над нами жовті голубі червоні сині метелики (з журналу).
 3. Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі? (П. Тичина).
 4. Трави стояли тихі прилишклі (Г. Тютюнник).
3. Позначте речення з узагальнювальним словом після однорідних членів речення (розділові знаки пропущено):
1. Я з тобою навпіл все життя поділю хліб і сіль і краплину щастя (А. Малишко).
 2. Усе в чеканні спілі краплі рос земля і місяць вишині і тополі (Б. Олійник).
 3. Ні робота ні смерть ні життя ні весілля нічого на світі не обходиться без хліба (О. Сизоненко).
 4. Особливе значення на Січі мали військові клейноди прапори бунчуки булава (з підручника).

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

План

1. Означено-особові речення.
2. Неозначено-особові речення.
3. Узагальнено-особові речення.
4. Безособові речення.
5. Інфінітивні речення.
6. Номінативні речення.

При підготовці до заняття необхідно усвідомити, що односкладні — це такі речення, предикативний центри яких має у своєму складі лише один головний член (підмет або присудок), другий головний член непотрібний, бо зміст речення зрозумілий і без нього. Односкладні речення поділяються залежно від того, як виражається їх головний член. Із граматичного погляду розрізняють два класи структурних схем односкладних речень: дієслівні та іменні. У свою чергу, дієслівні поділяють на: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні.

1. Означено-особовими реченнями називаються такі односкладні речення, у яких головний член означає дію, що стосується певної особи (осіб). Присудок має форму дієслова 1-ї, 2-ї особи однини й множини дійсного способу теперішнього й майбутнього

часу або 2-ї особи однини та 1-ї, 2-ї особи множини наказового способу, наприклад: *Заспіваймо знову пісню* (дієслово 1-ї особи множини наказового способу). За наявності особового займенника означено-особові речення стають двоскладними. Порівняйте: *Розповідаю казку* (односкладне) і *Я розповідаю казку* (двоскладне).

2. *Неозначено-особовими реченнями* називаються такі односкладні речення, у яких головний член виражений дієсловом 3-ї особи множини теперішнього або майбутнього часу чи формою множини минулого (давноминулого) часу і вказує на неозначену особу (осіб).

3. *Узагальнено-особовими реченнями* називають такі односкладні речення, у яких головний член, виражений особовим дієсловом, означає дію, стан, ознаку, що стосується будь-якої особи взагалі, наприклад: *Що посієш, те й пожнеш* (Нар. тв.). Такими конструкціями найчастіше є приказки, прислів'я, загадки, а також рецепти, поради тощо.

4. *Безособовим* називається односкладне, синтаксично повне речення, у якому головний член означає дію чи стан, що не співвідноситься з виконавцем, наприклад: *Смеркалося. Із Лисянки кругом засвітило* (Т. Шевченко).

5. *Інфінітивними* вважаються такі односкладні речення, у яких головний член виражений інфінітивом, наприклад: *Двічі молодим не бути* (Нар. тв.).

6. *Номінативними*, або *називними*, є прості односкладні речення, у яких наявний головний член співвідноситься з підметом і виражений Н. відмінком іменника однини чи множини. Номінативні речення можуть бути поширеними й непоширеними. Крім головного члена, у них бувають узгоджені й неузгоджені означення, наприклад: *Осінь золота пора* (В. Сосюра); *Сонячні чудові дні*.

Контрольні запитання:

1. Назвіть види односкладних речень.
2. За яким принципом односкладні речення поділяють на іменні та дієслівні?
3. Назвіть типи номінативних речень.
4. Як відрізнити інфінітивні речення від безособових з головним членом вираженим інфінітивом?

Завдання:

1. Виписати із друкованих засобів масової інформації по 3 односкладні речення різних типів.

2. Зробити синтаксичний розбір речень.

У пропонованій книзі публікуються доповіді про Україну британського журналіста Ланселота Лоутона – одного із засновників та активних членів створеного в 1935 році у Великій Британії Англо-українського комітету – “Українське питання” та “Україна: найбільша проблема Європи”. Матеріали доповідей були опубліковані в британських виданнях і відбивають погляди автора на історію українського народу з найдавніших часів, його боротьбу за незалежність, а також роздуми щодо ролі й місця України в європейській сім’ї народів (з газ.).

3. Написати твір-мініатюру використовуючи лише односкладні речення.

Тестові завдання:

1. Знайдіть неозначено-особове односкладне речення.

1. *І щоб родині нашій жити в мирі, Кую меча, леміш і чересло...* (В.Бровченко).
2. *...Шлях людський не встелили квіти, і на тяжкій дорозі до мети ганебно мати все і водночас нічого не уміти* (С.Голованівський).
3. *Всі кажуть: кохання — дарунок долі. Якої долі? Доброї чи злої?* (Ю.Мушкетик).
4. *Прощатись не будемо. Просто так: —До побачення, друже і брат!* (Б.Олійник).
5. *Ще до війни на обласній нараді Преміювали батька за сівбу* (В.Бровченко).

2. Визначте безособове речення, головний член якого виражений відмінюваним дієсловом та інфінітивом.

1. *Хотілося швидше дізнатися про життя дорогих мені людей* (М.Чабанівський).
2. *Співалося хором "Заповіт"* (Ю.Смолич).
3. *Чудес в природі не буває* (А.Толовко).
4. *Скільки сходжено, зміряно, створено — Тим горіли, жили і росли! Скільки чорного в світі поборено, Скільки світлого в світ принесли!* (П.Усенко).
5. *Коли ти хочеш плакати — заплач: нема гріха у тузі і скорботі* (С.Голованівський).

3. Укажіть називне речення.

1. *Отак би завжди — без парадності* (В.Базилевський).
2. *Околиця міста. Горіховий гай* (В.Базилевський).
3. *Ніяких рук і нічийх сердець, Ти сам-один в шумному багатолюдді* (М.Ситник).
4. *Пахне злегле сіно* (В.Швець).
5. *Прекрасна усмішка весни, Немов людські найкращі сні* (М.Терещенко).

ПОВНІ ТА НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ**План**

1. Загальна характеристика неповних речень.
2. Формально і семантично неповні речення (контекстуально неповні, ситуативно неповні).
3. Формально неповні, але семантично повні речення.

У засобах масової комунікації досить часто функціонують речення, у яких випущено головний або другорядний член. Їх називаються неповними. Випущеними

необхідно уважати тільки такі члени речення, яких вимагають синтаксичні зв'язки опорних чи взаємозалежних слів. Вирізняють такі різновиди неповних речень:

а) *ситуативні* (усне мовлення), наприклад: Давно чекаєте трамвая? — Хвилин десять;

б) *контекстуальні* (писемне мовлення), наприклад: Першими прилетіли на подвір'я горобці. Обцвірінькали й обнишпорили відразу кожний закапелок;

в) *еліптичні* речення, у яких пропущений член (найчастіше присудок або його частина), визначаємо граматичною формою наявних у ньому членів, наприклад: В своїй хаті своя правда, і сила, і воля (Т. Шевченко).

Ситуативні та контекстуальні речення називаються формально і семантично неповні, бо без розуміння контексту чи ситуації важко збагнути про що йдеться. Еліптичні речення, навпаки, є семантично повними, але формально неповні. Неповні речення не треба плутати з односкладними, наприклад: Спочиваю. Збираємося. Розвидняється. Ніч. Весела молодь студмістечка. В односкладних реченнях узагалі немає іншого головного члена, він не визначається з контексту, ситуації чи змісту речення.

Контрольні запитання:

1. Які речення називаються неповними?
2. За яким принципом здійснився поділ неповних речень на контекстуально неповні та ситуативно неповні?
3. Якому стилю мовлення характерні неповні речення?

Завдання:

1. Виявити неповні речення у вірші Ліни Костенко «Три принцеси». Зробити їх повний синтаксичний розбір:

Немов чарівні декорації –

жасмин, троянди і бузок.

Кузини мамині, три грації,

як три принцеси із казок.

Які ж вони були вродливі,

три Лади-Лебеді тоді!

І трішки-трішки вередливі,

і дуже-дуже молоді.

До них у гості ми приходили,

вони жили через город.

О тихий сад мого подиву,

де сливи звалися ренклюд!

Де шпак літає, сойка літує,

принцеси ходять серед клумб...

А їх давно вже переслідує

страшнийбезжалістний чаклун.

*Він поселився в домі їхньому,
під зорепадом жолудів.
Колись я ввечері приїхала
і чула, як він шарудів.*

*В тому годиннику з зозулькою
він причаївся у кутку.
Вона з віконечка вигулькує,
ніяк не вимовить: «Ку-ку!»*

*Над тою гиркою деркучою
вже й не ворушиться вона,
бо хтось підкручує, підкручує
залізні вуса чаклуна...*

*Стоять садів квітучі повені.
А я зайти туди боюсь.
Там три принцеси зачаровані
у сивих зморщених бабусь.*

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

План

1. Організація складносурядних речень.
2. Синтаксичні відношення між частинами складносурядних речень.
3. Розділові знаки в складносурядних реченнях.

Складносурядним називається таке складне речення, частини якого поєднуються змістом та за допомогою сурядних сполучників. Треба пам'ятати, що змістова і граматична самотійність частин складносурядного речення має відносний характер, оскільки часто лише перша частина є самотійною (після неї можна поставити крапку), а друга частина певною мірою залежить від змісту і структури першої.

Складносурядні речення поділяються на закриту і відкриту структури. У відкритій структурі складносурядне речення можна доповнити однотипними частинами; предикативні одиниці становлять незамкнений ряд. У закритій структурі складносурядне речення складається із двох предикативних одиниць, між якими встановлюються детерміновані, взаємопов'язані відношення.

Складносурядні речення відкритої структури: єднальні речення, розділові речення. Складносурядні речення закритої структури: зіставні речення; протиставні речення; градаційні; пояснювальні.

Розділові знаки в складносурядних реченнях

Прості речення як частини складносурядних, з'єднані сполучниками і(й), та, а, але, проте, однак, зате, не те, або, чи ні ... ні, то ... то, не то ... не то та ін. відокремлюються

комами: Чорнява його голівонька була закустрана, очі заспані, зате молоде личко пашило здоров'ям, грало краскою (П.Мирний.)

Кома не ставиться:

1. Між двома питальними, спонукальними або окличними реченнями, з'єднаними сполучником і(й): Коли відбудеться лекція і хто її буде читати? Як пишно цвітуть каштани і який гарний Київ у цей час!

2. Між двома безособовими реченнями за умови, коли присудки цілком однорідні за значенням: Сумно й глухо! (П.Мирний).

3. Між двома сурядними реченнями, коли вони мають спільний член, що стосується обох простих речень, або спільне підрядне речення: На селі хуленько, як сонечко закотилось, помовкли голоси і рух усякий замер (Марко Вовчок); Мабуть, батько ще дужче посивів і мати ще дужче зігнулася (А.Головка).

4. Якщо частини складносурядного речення дуже поширені, або мають уже всередині свої розділові знаки, або автор хоче підкреслити їх самостійність, або далекі за змістом, то замість коми ставиться крапка з комою: Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але мириться, брати назад свої слова у мене не було бажання. (Леся Українка)

5. Якщо сурядні речення, з'єднані сполучником і(й), та(і) та й, виражають швидку або несподівану зміну подій або різке протиставлення, то перед сполучником ставиться тире: Сонце зійшло — і враз над Києвом занялося ревище гудків. (См.)

Контрольні запитання:

1. Дати визначення складносурядним реченням.
2. Які типи синтаксичних відношень між частинами складносурядних речень належать до відкритої структури?
3. Які типи синтаксичних відношень між частинами складносурядних речень належать до закритої структури?
4. Коли між частинами складносурядного речення кома не ставиться?

Завдання:

1. Розставити розділові знаки. Виділити в тексті складносурядне речення, зробити повний синтаксичний розбір.

Але й тут зумів зарадити собі хитрий Сизиф. Він сказав дружині своїй щоб вона не ховала його тіла і не приносила жертви підземним богам. Послухала чоловіка дружина Сизифа. Аїд і Персефона довго чекали похоронних жертв. Усе нема їх! Нарешті наблизився до трону Аїда Сизиф і сказав володареві царства померлих, Аїду О володарю душ померлих великий Аїде рівний могутністю Зевсові відпусти мене на світлу землю. Я звелю дружині моїй принести тобі багаті жертви і повернусь назад у царство тіней. Так обманув Сизиф владику Аїда і той відпустив його на землю (За Овідієм).

2. Дібрати приклади із регіональних засобів масової інформації для ілюстрації особливостей пунктуації складносурядного речення.

3. Пояснити авторський вибір розділових знаків у кінці речення.

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби, присався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М.Коцюбинський). Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є. А от нема. І струни його стихли (Л.Костенко).

Тестові завдання:

1. У якому реченні неправильно розставлено розділові знаки?

1. Небо вкрили дрібні білі хмарки і сонце крізь їх білопінне мереживо світило тепло й лагідно (Я.Гримайло).
2. В теплиці стояло літо, надворі ж покректував мороз або хугувала хвижа, і тепер звичайнісінький житній колос, що думав про цвіт, нахилився до тебе казкою чи святом (М.Стельмах).
3. Тепер садок потонув у темряві, і широкі вікна будинку, ясно освітлені зсередини, ніби висіли на сутіні вечора (В.Собко).
4. Незабаром там запалав вогонь, дрова були сухі, і в небо шугнуло малинове полум'я... (В.Малик).
5. Сонце поволі опускалося за темний ліс, і з Дніпра війнуло вечірньою прохолодою (В.Малик).

2. У якому реченні правильно розставлено розділові знаки?

1. Заплакав ліс осінніми дощами, І стиснув груди, мов лещата біль (В.Васкан).
2. А десь біжать залізні коні, і пахне холодом трава (В.Сосюра).
3. Зрештою, все на світі однакове, і світ однаковий (П.Загребельний).
4. І знову джміль розмружить квітку, і літо гратиме в лото (Л.Костенко).
5. Там соловейко вмер, і почорніли віти (А.Малишко).

3. У якому реченні неправильно розставлено розділові знаки?

1. Було ясне надвечір'я, і сонце ще не сіло за ліс (В.Малик).
2. Чи зірка в небі враз розквітла, Чи у вікні широкім зали Нарешті спалахнуло світло... (В.Соколов).
3. Чи то приснилось чи причулось, Чи мала ніч луну таку, — Озвалися до мене вулиці, Зелені вулиці Баку (Є.Летюк).
4. Чи це він чув таке про соняшники, чи сам придумав? (М.Стельмах).
5. І що воно за жінка? — придивлявся Богдан. — Чи то віхоть вогню заблудився у її тілі, чи сам дідько всівся на кінчику язика? (М.Стельмах).

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

План

1. Семантико-структурні різновиди та сполучні засоби в приєднанні підрядної частини до головної.
2. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними.
3. Складнопідрядні речення з підрядними означальними.
- Складнопідрядні речення з підрядними обставинними.
4. Перехідні випадки між сурядністю і підрядністю.
5. Розділові знаки в складнопідрядному реченні.

На сьогодні, складнопідрядним реченням називається синтаксична єдність, яка складається з двох і більше частин, що поєднуються підрядним зв'язком у єдине структурне, семантичне та інтонаційне ціле за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів. На основі структурно-семантичного принципу виділяються такі типи складнопідрядних речень: з'ясувальні, означальні та обставинні (місця, часу, умови, причини, мети, способу дії, міри — ступеня, допусту, наслідку). Залежно від типів зв'язку між предикативними частинами, тобто від того, до всієї головної частини відноситься підрядна чи до одного слова, складнопідрядні речення бувають нерозчленовані, або прислівні, і розчленовані (приреченнєві). До нерозчленованих речень належать з'ясувальні та означальні. До розчленованих складнопідрядних речень належать складнопідрядні обставинні та супровідні. Для них характерна віднесеність підрядної частини до всієї головної. При певних ускладненнях будови головної частини можливі відхилення від типової співвіднесеності частин і підрядна частина може відноситися до окремого слова головної частини, однак зв'язок між головною і підрядною частиною все ж не такий тісний, як у складнопідрядних реченнях нерозчленованої структури (проміжна група складнопідрядних речень).

Складнопідрядне речення може включати кілька підрядних. Головному реченню може бути підпорядковане безпосередньо тільки одне, а інші - підрядному чи різним підрядним.

Розділові знаки у складнопідрядних реченнях

Кома ставиться:

1. Підрядне речення відокремлюється від головного комами: Що за літо заробить Мотря, те за зиму і проживуть (П. Мирний).

2. Якщо підрядне речення стоїть після головного й з'єднується з ним складеними сполучниками підрядності тому що, через те що, завдяки тому що, незважаючи на те що, внаслідок того що, в міру того як, з тих пір як, подібно до того як, так що, то кома ставиться або перед усім складеним сполучником, або в середині його, але тільки один раз. Місце коми визначається змістом речення: Довго співали дівчата, довго гуляли хлопці, незважаючи на те що другого дня треба було рано вставати (І. Нечуй-Левицький) / Довго співали дівчата, довго гуляли хлопці незважаючи на те, що другого дня треба було рано вставати.

3. Між однорідними підрядними реченнями ставиться кома так само, як між однорідними членами в простому реченні: Як не мостився, як не ладнав, А оберемка не підняв (Л. Глібов); Дітям здавалося, що вже вечір і що зараз прийде мати (С. Васильченко).

4. Між однорідними підрядними реченнями, з'єднаними повторюваними сурядними сполучниками, ставиться кома, але перше під-рядне речення від головного комою не виділяється: Ішли на берег моря і коли яскраво світило сонце, і коли важкі хмари низько пливли над землею.

5. Якщо в складнопідрядному реченні збігаються два підрядні сполучники або сполучник сурядності й сполучник підрядності, то кома між ними ставиться тільки в тому випадку, якщо при вилученні підрядного речення не вимагається перебудова того речення, від якого залежить підрядне: Це рішення виникло в нього раптово, і він хотів його негайно здійснити, ніби не знаючи, що, коли мине хвилина, він не зможе сказати.

Кома не ставиться:

1. У словосполученнях **більш ніж, менш ніж, не раніше ніж, не пізніше ніж** і подібних: Це більш ніж зворушливо.

2. У стійких висловах, близьких за значенням до іменної частини складеного присудка або обставини способу дії, а також у порівняннях фразеологічного типу: руки стали як лід, упав як сніп, полетів як стріла, і приніс скільки зміг, все одно який, байдуже хто та ін.

3. Якщо після головного речення перед сполучним словом або сполучником підрядності стоїть частка не або повторюваний сполучник сурядності: Хотілось би знати не що він казав, а як він казав; Він уважно розпитував і як себе почуває брат і що він устиг зробити на заводі.

4. Якщо підрядне речення, що стоїть після головного, складається тільки з одного відносного слова з прийменником чи без нього: Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що. (О. Гончар).

5. Підрядні речення, що складаються із стійких словосполучень **невідомо хто (де, коли ...), хто завгодно, де попало, (є) над чим працювати тощо**:

Парубок обертається на стук і невідомо кому погрожує кулаком (М. Стельмах).

6. Якщо підрядне речення зі складеним сполучником підрядності стоїть на першому місці (перед головним), то сполучник комою звичайно не розділяється: Перед тим як починати передачу — зайвих попросили із студії (з газети).

Контрольні запитання:

1. Який принцип покладено в основу класифікації складнопідрядних речень?
2. Які типи складнопідрядних речень виділяються на основі структурно-семантичного принципу?
3. Які складнопідрядні речення відносяться до нерозчленованих?
4. Від чого залежить поділ на розчленовані і нерозчленовані складнопідрядні речення?
5. Назвіть типи підрядних означальних речень залежно від граматичної характеристики опорного слова.
6. На які види поділяються підрядні обставинні речення? Назвіть їх особливості.
7. Який порядок частин у складнопідрядному реченні переважає в інформаційних жанрах публіцистичного стилю й художніх текстах?

Завдання:

1. Написати рекламу факультету журналістики ЗНУ, використовуючи різні види складних речень. Зробити повний синтаксичний розбір складнопідрядних речень тексту.
2. Розставити розділові знаки, пояснити їх.

Дніпро ця священна ріка українського народу так поетично оспівана Гоголем і Тарасом Шевченком ріка з якою для нас пов'язана епохальна подія вітчизняної історії хрещення Русі ця ріка в наші дні почетвертована пошматована поділена на так звані «штучні

моря» і втративши динаміку течії щоліта гниє на величезних площах ядучими синьо-зеленими водоростями. В аспекті екологічному Україна сьогодні якоюсь мірою може правити людству за образ недалекого майбутнього постає моделлю самої планети, що швидко виснажується, де Червоні книги уже не вміщують усіх видів колись незліченних, флори і фауни що нині гинуть так бездумно з такою пожадливістю винищувані людиною (О. Гончар).

3. Перекласти текст українською мовою. Змінити прості речення на різні види складних.

Речь должна быть элегантна. А элегантно пишет скорее тот, кто элегантно мыслит. Текст Вашего рассуждения – это одежда Ваших мыслей. Она, как и сами мысли, должна быть привлекательной. В народе говорят: «Какова пряжа, такова по ней и рубаха». Живое полотно слов должно быть понятным, целесообразным по-своему красивым. Подобно тому, как в архитектуре применима формула Витрувия: «Прочность – польза – красота», к фразе может быть применена формула: «Основательность – целесообразность – элегантность».

Тестові завдання:

1. Серед наведених речень визначте складнопідрядне означальне.

1. Звуки музики йшли хвиля за хвилею, як у степу під вітром хвиля за хвилею вилягає і зводиться ковила... (Є. Гуцало).
2. Мов кобза райдужними струнами, веселка грає над Дністром (В. Василяшко).
3. Дружба — це моральне збагачення людини, тому тобі не байдуже, який твій друг (В. Сухомлинський).
4. Словам, що блищать чи — затерті, не віриш (Т. Севернюк).
5. Так мокро горить, як нині тягнеться день, туркочуть горлиці, розморені спекою (Є. Гуцало).

2. Визначте складнопідрядне речення з'ясувальне.

1. Душа, як день, також розвидняється, бо ми зіткані із сонця (Р. Дідула).
2. Ніколи людина не переживає так глибоко почуття обов'язку перед Батьківщиною, як у ті години роздумів над долею Вітчизни, коли вона мисленно повторює шлях, пройдений своїм народом, відчуває себе частинкою народу (В. Сухомлинський).
3. Літо осені питає, де поділись журавлі? (В. Китайгородська).
4. Як поле чекає на сівача, так дівоче серце на любов (М. Подолян).

5. *Щастя — це діти, котрих вдається виховати такими, якими ти хотів бачити їх (З часопису).*

3. Серед наведених речень знайдіть складнопідрядне способу дії.

1. *Чи зігрієш поріг у краях загадкових, як тепла не зберіг, де колиска вербова (В.Василяшко).*

2. *Тріпоче листя — ще живе й зелене — так, ніби тихо музика звучить (Т.Сєвернюк).*

3. *Важко переоцінити вплив, що його справив на перебіг української історії Богдан Хмельницький (О.Субтельний).*

4. *Будь непримиримим До того, хто прагне жити за рахунок інших людей (В.Сухомлинський).*

5. *Яке "помагайбі", таке й "доброго здоров'ячка!" (Народна творчість).*

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

План

1. Безсполучникове складне речення.
2. Кома в безсполучникових складних реченнях.
3. Крапка з комою в безсполучникових складних реченнях.
4. Двокрапка в безсполучниковому складному реченні.
5. Тире в безсполучниковому складному реченні.

На сьогодні, до безсполучникових складних речень відносять такі синтаксичні конструкції, компоненти яких об'єднуються в одне змістове й синтаксичне ціле без сполучників і сполучних слів, за допомогою інтонації та інших синтаксичних засобів. Розрізняють чотири типи інтонації безсполучникових речень: перелічувальну, зіставну, обумовлену і пояснювальну. Окрім основного засобу зв'язку компонентів складного безсполучникового речення (інтонації), вживаються також додаткові: семантичне співвідношення частин (змістовий зв'язок), паралелізм видо-часових форм дієслів-присудків, контактні слова, анафоричні елементи, своєрідна синтаксична структура (неповнота однієї з частин, спільний другорядний член речення, повторення окремих членів речення, порядок розміщення частин).

Безсполучникові речення з окресленими змістовими відношеннями легко перебудовуються в сполучникові, тому можна говорити про синонімічні конструкції безсполучникових та деяких типів сполучникових сурядних і підрядних речень.

Треба знати, що залежно від змістових відношень між частинами безсполучникового складного речення, характерної інтонації та синонімії з сурядними й підрядними сполучниковими реченнями виділяють речення з однотипними і різнотипними частинами. У свою чергу, однотипні речення можуть мати відкриту та закриту структуру і передавати відтінки єднальні, перелічувальні, зіставні, протиставні. Різнотипні речення мають тільки закриту структуру і виражають умовні, часові, допустові, причинові, наслідкові, пояснювальні, з'ясувальні відношення.

Проте у багатьох безсполучникових реченнях синтаксичні відношення не відповідають тим, що виражаються сполучниками сурядності й підрядності. Такі конструкції не можна перебудовувати, вони не мають паралельних синонімічних сполучникових речень: «З полтавської Богданівки, з біленької селянської хати, рушила у світи творчість народної художниці Катерини Білокур, пішла до людей її малярська поезія, сповнена якоїсь майже магічної сили, майже фантастичної краси» (О. Гончар).

Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях

1. Якщо частини безсполучникового складного речення виражають одночасність, сумісність дій або їх послідовність і тісно зв'язані між собою за змістом, між ними ставиться кома: Вночі несподівано задув північний вітер, небо скоро затяглося хмарами (Олесь Гончар).

2. Якщо частини безсполучникового речення зберігають певну свою самостійність за змістом, то між ними ставиться крапка з комою: На порозі стоїть бабуса; навкруги тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гаїв холодок дише; десь-то вода гучить; а високо над усім грає-сіяє вишне променисте сонечко... (Марко Вовчок).

3. Між частинами безсполучникового складного речення ставиться двокрапка. Це буває в таких випадках:

- якщо в безсполучниковому складному реченні наступне речення пояснює, розкриває смисл попереднього: Погаслі вечірні вогні: усі спочивають у сні. (Леся Українка);

- якщо в першій частині безсполучникового складного речення є слова так, такий, одно та ін., конкретний зміст яких розкривається в другій частині: Здавна в Кавунівці так повелося: старі дома, а молодь здебільшого на марганцях (О. Гончар);

- між двома реченнями, якщо в першому з них є слова бачити, дивитись, чути, розуміти та ін., які разом з відповідною інтонацією попереджають, що далі, у наступному реченні, буде викладено якийсь факт: Старий присувається до вікна, зазирає в середину й бачить: у хаті, за столом, сидять гості — учитель та селяни. (М. Коцюбинський).

Якщо в реченнях зазначеного типу немає характерної попереджувальної інтонації в кінці першого речення, то замість двокрапки ставиться кома або тире: Чула, тріснув тин (А. Головка); А де ж чує — щось по листі шелеснуло, холодним вітриком дихнуло (Л. Глібов).

4. Тире в безсполучникових складних реченнях ставиться в таких випадках:

- якщо зміст частини складного речення зіставляється або протиставляється: Не вони судили — він судив (М. Рильський);

- якщо в першій частині безсполучникового складного речення вказується час дії, про яку говориться у другій: Зійде сонце — утру сльози, ніхто й не побачить (Т. Шевченко);

- якщо в першій частині зазначається умова, при якій відбувається дія другої частини: Треба роздягнутись — роздягнеться, треба сьорбати гарячий чай — сьорбатиме (О. Гончар);

- якщо друга частина безсполучникового складного речення виражає наслідок або висновок із того, про що говориться в попередній частині. Звичайно в цих випадках між реченнями можна поставити через це, тому, тоді та ін.: Продержались з тиждень морози — земля заляла, як кістка (П. Мирний);

- якщо в другій частині безсполучникового складного речення міститься порівняння з тим, про що говориться в першій частині: Гляне — холодною водою зіллє (Марко Вовчок);

- якщо друга частина безсполучникового складного речення (присднувальне речення) починається словами цей, такий і под.: Ще й раз не бачивши моря, я вже надумався стати неодмінно моряком — то був мій перший, дитячий ще, вибір професії (Ю. Смолич).

Контрольні запитання:

1. При яких смислових значеннях між частинами складного безсполучникового речення ставиться кома?
2. Який розділовий знак ставиться між частинами безсполучникового складного речення, коли частини зберігають певну смислову самостійність і мають свої розділові знаки?
3. Які розділові знаки ставляться між частинами складного безсполучникового речення, коли воно співвідноситься із складнопідрядним реченням?

Завдання:

1. Розставити розділові знаки у реченнях із поезій Ліни Костенко, зробити їх повний синтаксичний розбір:

1. Снаряд упав осипалась стіна. 2. Зробити вам би по духовній пробі Вас забракує кожен ювелір. 3. А прийде ніч болить душа словами. 4. Я знаю слабкість це одна з диверсій. А я ще в диверсантах не була. 5. Нас не бачать леви біля брами левам очі снігом замело.

2. Перекласти текст, змінити (де можливо) сполучникові речення на безсполучникові.

Физические упражнения значительно улучшают обмен веществ вследствие положительного влияния на железы внутренней секреции, которые выделяют жизненно необходимые гормоны (гипофиз, надпочечники, поджелудочная железа). Физическая культура и спорт в любом возрасте повышают естественную сопротивляемость организма неблагоприятным факторам внешней среды, инфекций. Научные наблюдения показывают, что люди, регулярно занимающиеся физическими упражнениями, реже болеют, продуктивнее работают и дольше живут.

4. Зробити синтаксичний розбір речень.

За даними Міністерства юстиції України, в країні зареєстровано близько 30-ти тисяч друкованих ЗМІ, їх концентрація приблизно одне видання на кожні 1,5 тисячі населення. 2. Після того, як в 2001 році в Україні зникла кримінальна відповідальність за наклеп, справи про поширення недостовірної інформації (реальне або гадане) розглядають фактично тільки у порядку цивільного судочинства. 3. Інтрига в тому, хто переможе. Не в сенсі хто буде першим, чи десятим. Не це. Бо в принципі, коли ми побачимо остаточні результати, тоді ми зможемо оцінити чи цей проект вдавня (за даними сайту - <http://imi.org.ua>).

МАТЕРІАЛ ДО САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ БАГАТОЧЛЕННІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

План

1. Багаточленні речення з сурядним зв'язком.
2. Багаточленні речення з безсполучниковим зв'язком.
3. Багаточленні складнопідрядні речення.
4. Складні синтаксичні конструкції.

Контрольні запитання:

1. Назвати елементи зв'язку між частинами складних синтаксичних конструкцій.
2. Дати характеристику багаточленным підрядним реченням з однорідною, послідовною та паралельною підрядністю.
3. Визначте функціонування багаточленних складних речень у мові ЗМІ.

Завдання:

1. Розставити розділові знаки. Виявити складну синтаксичну конструкцію, зробити її синтаксичний розбір.

Націоналізм зацікавлений у зростанні добробуту своїх громадян це зміцнює національну державу шовініст зацікавлений у протилежному бо ситих важче нацьковувати на інші народи а без цього послабиться диктат держави розпадеться імперія. Націоналізм породжує демократію — стосунки рівних; шовінізм веде до диктатури, бо ділить суспільство на гнобителів і гноблених. Відсутність чи брак націоналізму губить націю; відсутність чи хоч послаблення шовінізму розкріпачує народи... (В. Іванишин).

2. Підібрати заголовок до тексту. Виявити в ньому речення із послідовною підрядністю. Зробити їх повний синтаксичний розбір.

Часто фахівці називають Антарктиду кухнею погоди, і не лише через те, що тут формуються циклони, які впливають на кліматичні умови інших континентів, а й тому, що у різних куточках материка погода дуже неоднорідна. Так, температура повітря в середині Антарктиди може сягнути позначки —70 градусів, а на станції «Академік Вернадський» всього —20 градусів. Як пояснюють в Українському антарктичному центрі, на клімат острова Голіндез впливають теплі океанічні течії, що омивають його береги, тому тут сформувався набагато м'якший клімат, ніж на материку. За словами учасника третьої антарктичної експедиції Миколи Леонова, у літню пору температура повітря на станції коливається у межах 10 градусів з позначкою плюс, а взимку — в межах 20

градусів нижче нуля. Найчастіше шкала термометра показує —25 або —30 градусів лише тоді, коли з Антарктиди у бік острова дмуть холодні вітри (З газети «День»).

3. Зробити синтаксичний розбір ССК. Пояснити розділові знаки.

Злючий троль (за Андерсеном - сам диявол) виготовив дзеркало, в якому все гарне зменшувалось, а потворне виглядало ще потворнішим. Навіть добра людська думка відбивалась у дзеркалі потворною гримасою. Згодом дзеркало розбилося на мільйони скалок, які наробили більше лиха, ніж саме дзеркало. Скалки - часом дрібні, як піщинки, - потрапляли людям в очі й залишалися там. Людина починала бачити все навпаки, адже кожна скалка зберігала властивість дзеркала... Часом здається, що й досі ті скалки літають світом, а багатьом із нас вони потрапили навіть не в очі - в самісіньке серце, в'їлись у душу... Як повернути нам здатність правдивого бачення (відчуття? самоідентифікації?)?.. Що зробити, аби наше історичне дзеркало відбивало не викривлену реальність („набір дій, фактів, культурних явищ, які спеціально підібрані” (с. 99)), а – правдиву сутність нашого тисячолітнього буття? Ці та інші непрості питання порушує Автор „Діоптри...” (П. Кралюк) .

ПРЯМА І НЕПРЯМА МОВИ

План

1. Розділові знаки при прямій мові..
2. Розділові знаки в діалозі, полілозі.
3. Розділові знаки при цитатах.
4. Непряма мова, її оформлення.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення терміну *чужа мова*.
2. Які існують способи передачі чужої мови в тексті?
3. Як називається спосіб передачі чужої мови, при якому відтворюється лише її зміст, без збереження лексичних, стилістичних та синтаксичних особливостей?
4. Назвіть способи включення конструкцій із прямою мовою в текст.

Завдання:

1. Передайте текст газетного інтерв'ю непрямою мовою. Поясніть розділові знаки у непрякій мові.

ТЕКСТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ

1. Визначення тексту.
2. Зв'язки між реченнями в тексті.
3. Типи зв'язку між реченнями в тексті.

Контрольні запитання:

1. Які існують типи зв'язків між реченнями в тексті?
2. Назвіть підходи до розуміння синтаксичного зв'язку в тексті.
3. Яку роль у тексті виконують залежні речення?

Завдання:

1. Виявити типи зв'язку між реченнями, виявити базове речення й залежні. Вказати на відношення між реченнями в тексті:

а) Більшість загальноновживаних міфонімів послідовно зафіксовано в етнографічних та фольклорних джерелах, художній літературі XIX - поч. XXI ст. Засвідчено широке функціонування демонологічних назв у художніх текстах XIX ст. (Т.Шевченко, Леся Українка, М.Коцюбинський, Б.Грінченко та ін.) і в сучасних літературних творах (Л.Костенко, В. Шевчук, О.Забужко, Є.Кононенко, брати Капранови та ін.). Письменники XIX ст. використовують міфологічну лексику з метою відображення християнсько-релігійного світогляду українця з яскравими елементами язичництва. Активне функціонування аналізованої лексики у творах сучасників пояснюється зняттям табу та шаблонів з художньої мови, зверненням до національних цінностей з метою віднайдення національної самоідентичності й позначення реалій уявної дійсності українців.

в) Під естетикою Тараса Шевченка розуміємо систему поглядів митця на прекрасне і потворне, високе і низьке, трагічне і комічне; розуміння ним естетично важливого та його дійсності; а також ставлення до мистецтва й особливості художньо-образного сприйняття світу. Вияви естетики Шевченка простежуються в різних сферах. Дослідники переважно звертали увагу на естетичні моменти в текстах письменника (поезія, проза, публіцистика, щоденник, листи). Тут естетика Шевченка була вербалізованою, частково раціонально осмисленою й тому піддавалася відносно легкій інтерпретації (П. Крालюк).

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Просте речення

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Чи просто мені, щастить, **чи може**, само наше життя таке вже стало врожайне повноголосими видатними людьми (О.Гончар)?*
 1. Кома між частинами складносурядного речення.
 2. Кома для відокремлення вставного слова.
 3. Розділовий знак не ставиться.
 4. Кома між однорідними присудками.

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Свіжий перший сніг укryw **долини ніби** дорогим полотном.*
 1. Кома між частинами складнопідрядного речення.
 2. Кома порівняльний зворот виконує роль додатка.
 3. Розділовий знак не ставиться.
 4. Тире при відокремленій обставині.

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Кожен куцик, горбок, долина, **кожна стежечка** все це було йому знайоме, промовляло до нього.*
 1. Розділовий знак не ставиться;
 2. Кома між частинами складного безсполучникового речення.
 3. Тире після однорідних членів речення перед узагальнюючим словом.
 4. Двокрапка перед узагальнюючим словом після однорідних членів речення.

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Ах вернися, **молодосте раз** до мене в гості!*
 1. Тире при відокремленій прикладці.
 2. Розділовий знак не ставиться.
 3. Кома при відокремленій прикладці.
 4. Кома при звертанні.

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Вітру в обличчя жбурляючи **піну плив** пароплав у далеку країну.*
 1. Кома при відокремленій обставині.
 2. Розділовий знак не ставиться.
 3. Тире між частинами складного речення, що мають причинно-наслідкові відношення.
 4. Кома при відокремленому означенні.

- *З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: На столі стоять **свіжі скупані** у вранішній росі квіти.*
 1. Кома між однорідними членами речення.
 2. Кома при відокремленому означенні.
 3. Двокрапка. Друга частина складного речення розкриває зміст першої.

4. Розділовий знак не ставиться.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Гордій **Байда** як колишній **офіцер розумівся** на військовій справі.

1. Кома між частинами складнопідрядного речення.
2. Тире при відокремленому додатку.
3. Кома при відокремленій прикладці.
4. Тире при виділенні вставного словосполучення.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Заслужений **мистець** він радісно передає багатий досвід молоді.

1. Кома при відокремленому додатку.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Кома. Прикладка стосується особового займенника.
4. Кома не ставиться, бо прикладка стосується особового займенника.

Складне речення

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Працюватимеш **вволю матимеш** долю.

1. Розділовий знак не ставиться.
2. Кома між частинами складного безсполучникового речення.
3. Двокрапка між частинами складного речення, які виражають причиново-наслідкові відношення.
4. Тире між частинами складного речення. У першій частині безсполучникового речення виражається умова, при якій відбувається дія другої частини.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Він бачив її **скрізь і в прозорій, як скло, і, як скло, дзвінкій хвилі, і в гарячому, блискучому на сонці камінні.**

1. Двокрапка після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення.
2. Кома між частинами складносурядного речення.
3. Тире після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення.
4. Тире при відокремленому означенні.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Він вважав себе **багатим** є молодість, є сила, є нестерпне бажання працювати.

1. Тире після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення.
2. Розділовий знак не ставиться.
3. Кома між частинами складного безсполучникового речення.
4. Двокрапка. Друга частина складного безсполучникового речення пояснює, розкриває зміст першої.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у поданому реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Ми дивились **довго як** хмаринка тане, як синіє синь, як колише вітер струни павутинь.

1. Двокрапка після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення.
2. Кома між частинами складнопідрядного речення.
3. Кома між частинами складносурядного речення.
4. Кома при поширеній прикладці, яка має значення уточнення.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Мудрим ніхто не **вродився а** навчився (Нар. творчість).

1. Розділовий знак не ставиться.
2. Тире, бо у другій частині – наслідок.
3. Кома між частинами складносурядного речення.
4. Кома між однорідними членами речення.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: День був зітканий із жайворонкових **пісень і** на чолі твоєї матері начебто лежав їхній срібний відбиток, додаючи світла до виразу очей (Є. Гуцало).

1. Кома між частинами складнопідрядного речення.
2. Кома між частинами складносурядного речення.
3. Кома між однорідними членами речення.
4. Тире між частинами складнопідрядного речення.

• З'ясуйте, який розділовий знак потрібно поставити у реченні (між виділеними словами) і обґрунтуйте свою відповідь: Знову цвітуть **каштани хвиля** дніпровська б`є (А. Малишко).

1. Тире, бо причинно-наслідкова дія.
2. Кома між однорідними членами речення.
3. Двокрапка. Друга частина розкриває першу.
4. Кома між частинами безсполучникового речення.

СХЕМИ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ

СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Визначте будову словосполучення (просте чи складне).
2. Назвіть головне і залежне слово, поставте питання.
3. З'ясуйте, як зв'язані між собою головне і залежне слово:
 - за змістом і за допомогою закінчення залежного слова;
 - за змістом і за допомогою залежного слова і прийменника;
 - лише за змістом.
4. Ступінь злитості компонентів (вільні, синтаксично зв'язані).
5. Вид за морфологічним вираженням головного слова (іменне, прикметникове, числівникове, займенникове, дієслівне, прислівникове)..
6. Назвіть спосіб підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання).
7. Граматичне значення словосполучення (атрибутивні, об'єктні, обставинні).

СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

1. Визначте граматичну основу простого речення і доведіть, що воно просте.
2. Вкажіть на особливості будови простого речення:
 - односкладне чи двоскладне: якщо односкладне, то яке саме (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, інфінітивне, називне);
 - непоширене чи поширене;
 - повне чи неповне (формально і семантично неповне / формально повне, але семантично неповне).
3. З'ясуйте вид речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням.
4. Визначте, чи ускладнене речення однорідними членами речення, звертаннями, вставними словами, відокремленими членами речення.
5. Розберіть речення за його членами:
 - 5.1. Головні члени:
 - підмет (простий, складений, морфологічний засіб вираження);
 - присудок (простий, складений іменний, складений дієслівний, складний, морфологічний засіб вираження).
 - 5.2. Другорядні члени (група підмета, група присудка):
 - означення (узгоджене/неузгоджене, морфологічний засіб вираження);
 - додаток (прямий/непрямий, морфологічний засіб вираження);
 - обставина (значення, морфологічний засіб вираження).
6. Поясніть розділові знаки.

СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Доведіть, що речення складне, знайшовши граматичні основи простих речень, що входять до його складу.
2. З'ясуйте вид складного речення за характером зв'язку у ньому простих речень - сполучникове (складносурядне чи складнопідрядне), безсполучникове чи складне речення з різними видами зв'язку.

3. Охарактеризуйте названий тип складного речення:

- якщо складносурядне, то необхідно визначити смислові відношення між простими реченнями (єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні), вкажіть спосіб зв'язку між ними, схарактеризуйте його структуру (відкрита/закрита);
- якщо складнопідрядне, з одним підрядним, то вкажіть головне речення і вид підрядного (з'ясувальне, означальне, обставинне, тип обставинного), засоби зв'язку між простими реченнями, схарактеризуйте структуру (розчленована/нерозчленована);
- якщо складнопідрядне з кількома підрядними, то, крім характеристики кожного підрядного, назвіть вид підрядності: послідовну, однорідну, неоднорідну (або поєднання цих видів);
- якщо безсполучникове, то необхідно визначити засоби зв'язку компонентів, співвідношення частин - речення з однотипними (відкритої структури / закритої структури) та різнотипними частинами (закритої структури);
- якщо складне речення з різними видами зв'язку, то назвіть, які саме види зв'язку поєднані в ньому: сурядний і підрядний, сполучниковий сурядний і безсполучниковий, сполучниковий підрядний і безсполучниковий.

4. Поясніть розділові знаки.

5. Схема речення.

СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР РЕЧЕННЯ З ПРЯМОЮ МОВОЮ

Доведіть, що це речення з прямою мовою, назвавши слова автора і пряму мову.

Визначіть, чим виражені слова автора і пряма мова (простими чи складними реченнями, текстом).

Зробіть синтаксичний розбір кожного речення (див. синтаксичний розбір простого і складного речення).

ТЕКСТИ ДЛЯ ПУНКТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Зробити пунктуаційний аналіз текстів, визначаючи обов'язкові, варіативні та факультативні знаки (авторські знаки, зумовлені умовами контексту). Зазначити, розділові знаки є віддільними чи відокремлювальними. Віддільні служать для розмежування попереднього і наступного речень, частин у складному реченні та однорідних членів. До них належать крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, тире і три крапки. Віддільні розділові знаки можуть бути одиничними й повторюваними. Відокремлювальні розділові знаки вживаються для позначення меж таких синтаксичних конструкцій, які вставляються в речення з метою доповнення, пояснення, розкриття змісту одного чи кількох членів речення або й речення в цілому, тобто ними відокремлюються звертання, вставні і вставлені конструкції, відокремлені члени речення. До них належать парні розділові знаки .

1. «Х-фактор» на сьогодні — один із найбільш рейтингових продуктів у сезоні. Його частка майже вдвічі вища за середній показник СТБ. Величину рейтингу пояснимо просто: понад чверть населення України під час кожного ефіру шоу налаштовує телеприймачі на один канал...

Формат «Х-фактора», як і його вартість і «правила» реалізації, — комерційна таємниця. Говорити можна лише про принципи адаптації.

Та це, загалом, очевидно й глядачеві... Типажі учасників — там і тут — істотно відрізняються.

Але ідея та ж сама: співоче шоу для всі охочих, учасників розділено на чотири категорії — солісти до 28 років, солістки до 28, категорія «виконавці віком після 28» і колективи.

Формат, здавалося б, витримано навіть у якихось малосуттєвих дрібницях. Як, скажімо, склад журі. У британському — Шеріл Коул і Данні Міноуг: перша — екс-вокалістка помірно популярної в Британії групи Girls Aloud, друга — сестра зірки зі світовим ім'ям Кайлі Міноуг. Формат журі витримано в тому значенні, що про Йолку, Серьогу, Сосєдова мало не половина глядачів «Х-фактора» вперше дізналися завдяки талант-шоу.

Можна багато й красиво розводитися про те, що «Х-фактор» (та інші подібні телешоу) розвиваються за сценарієм «історії про Попелюшку», але при перекладі цієї казки рідною мовою виявляється, що її фінал перекладач неминуче перебріхує.

І провина в тому, зрозуміло, не перекладача, а вітчизняного культурно-розважального середовища.

Для прикладу: переможниця третього сезону британського «Х-фактора» Леона Льюїс їздить по світу з концертами і не сходить з перших рядків європейських хіт-парадів. А найщасливіші переможці українських талант-шоу — добре, якщо хоча б раз на рік дають концерти на престижному майданчику. Решту часу подорожують по країні, виступаючи на ювілеях промислових компаній і днях бухгалтерів.

Цей ліричний відступ був не дуже витонченою підводкою ось до чого: чи варто талантові прориватися через бар'єри телеконкурсів, щоб, поповнивши лави українських попзірок, стати ще одним артистом, 90% гастрольного життя якого займають корпоративні свята?

Чи варто бути зіркою шоу-бізнесу, якщо такого загалом і немає?

Не секрет, що дуже багатьох людей розваги з телевізора давно не влаштовують. Власне, ці люди були завжди. Але донедавна не мали колективного голосу. Сама ідея нехай і безмірно талановитих, але затиснутих у рамки формату артистів, які з'являються промисловим способом («Х-фактор» і далі за списком), противна суті мистецтва.

Більше того, вона неприємна не тільки заумним інтелектуалам, а й, як з'ясувалося, тій категорії глядачів, яку зазвичай обзивають «широкими масами».

Глобалізація мистецтва йде повним ходом: від світу сучасного живопису до світу сучасної літератури.

Форматні телешоу на кшталт «Х-фактора» — форпости цього процесу.

Та ось у чому річ: на форматних випускників талант-шоу здебільшого дивляться виключно як на світських персонажів. Так, їх знає країна... Так, вони, безперечно, артисти... Але в підсвідомості крутиться небезпечне — ніби штучна ялинка теж ялинка, але таки не до кінця. Винуватий у цьому «формат» — категорія, якої в мистецтві не існує.

Телебачення донедавна було головним каналом інформації і розваг. Причому з авторитарним одностороннім зв'язком. Але в останнє десятиліття комунікаційний світ стрімко змінився. Виявилось, зворотний зв'язок є. Він шириться семимильними кроками. Глобалізації мистецтва мільйони зацікавлених людей дали зворотний хід. Величезна маса людей, яка раніше була розрізнена, тепер перебуває в одному інформаційному полі. А телеканали дедалі більше уявляються величезними малоповороткими лайнерами.

Ідеться про Інтернет. Найбільш (на даний момент) «народний» спосіб комунікації.

Цього року Марку Цукербергу — творцеві найпопулярнішої соціальної мережі «Фейсбук» — журнал Time присудив звання «Людина року». Зрозуміло чому. Приватні

сторінки на «Фейсбуку» мають півмільярда людей. Тобто кожен чотирнадцятий житель планети.

У Британії ним користуються 62 відсотки населення — майже дві третини. На минуле Різдво британці зібралися у «Фейсбуку» і змістили з першого місця національного хіт-параду нового переможця

«Х-фактора»... Дружно проголосувавши за групу Rage Against the Machine.

Здається, цей демарш виявився першим масовим попередженням формату: зв'язок нині двосторонній; нас явно більше, і ми можемо впливати на те, що ви намагаєтеся зробити з мистецтвом!

Із приводу «глобального телебачення» варто відзначити важливу річ — зниження рейтингів загальнонаціональних каналів. Тенденція ця загальносвітова. І як боротися з нею, поки що не придумали.

Неабияку лепту в цей розлад механізму вніс Інтернет. Він набагато мобільніший, швидкісніший, чесніший та універсальніший.

Дехто сходиться на думці, що вихід телебачення в тому, щоб створювати нішеві спеціалізовані телеканали. Тобто брати на озброєння «Теорію довгого хвоста» Кріса Андерсона, головного редактора журналу Wired. Суть її в тому, що люди більше не хочуть споживати усереднені продукти. У мистецтві, як і в економіці, покупців чимдалі менше влаштовують «речі для всіх». Хочуть — товар під себе. У результаті нішеві прибутки перекривають прибутки форматних продуктів.

Зрозуміло, що українські інтернет-реалії поки що не можуть конкурувати з реаліями Європи і Америки. З іншого боку, ще якихось сорок років тому було заведено ходити одне до одного в гості дивитися телевізор — тобто дайте тільки час.

Утім, як показав недавній випадок на українському «Х-факторі», потужностей уже цілком вистачає... По суті, вітчизняні користувачі мережі повернули на шоу одного з вибулих учасників — Олександра Кривошопка. Четверо суддів вирішили, що він «не талант» (не формат). І тисячі глядачів з ними не погодилися. Десять років тому авторитарність спрацювала б чітко. Тепер, що прекрасно, — ні!

Виявилося, ті ж таки «широкі маси», які «їдять, що дають», мають голос. І вони можуть про це гучно заявити. Зрештою, завдяки їхній увазі до шоу, в каналу й підвищується вартість тих самих рекламних секунд... Словом, затребувана ніша перемогла загальний хіт продажів.

Навряд чи вже назріла війна «Інтернет проти телебачення». Це було б поверхово й банально.

Просто треба усвідомлювати, що культурне поле нині, з одного боку, однорідне, а з іншого — зовсім не однозначне. Маргінальний артист має стільки ж можливостей пробитися до публіки, як і комерційна попзірка.

Має тому, що в Інтернеті немає нав'язуваного формату. Немає «фабрики»! Тут кожен відповідає за себе. Усе прозоро і доволі об'єктивно.

Об'єктивно настільки, що та сама комерційна попзірка (якщо вона справді чогось варта), вже точно не пропаде. Маргінальний артист ніколи не перебереться виступати з напівпідвальних клубів на стадіони, але він хоча б має можливість бути почутим...(з газети «Дзеркало тижня»)

2. **Про владу**

Колишній британський канцлер, коли його запитали на телебаченні, чи хотів би він бути прем'єром, відповів із певним здивуванням: «Та всяк хотів би...» Мене це у свою чергу теж здивувало, бо я, наприклад, зовсім не думаю, що кожен хотів би бути прем'єром; існує безліч людей, які зовсім не мріють про таку посаду - і не тому, що це «червиве яблучко», а тому, що багато хто вважає таку роботу просто жахливою: страшний клопіт, велика відповідальність, уже наперед відомо, що на тебе всяк час нападтимуть, тебе всякчас висміюватимуть і приписуватимуть тобі найгірші наміри тощо. Отже, чи це правда, що «всі хочуть влади»? Відповідь на це запитання залежить від того, який сенс ми вкладатимемо в саме поняття влади. У найширшому розумінні «владою» ми називаємо все те, що дає нам змогу впливати на оточення - природне чи людське - в бажаному напрямку. Мала дитина, яка вперше сп'ялася на ноги чи почала ходити, вже здобуває певну владу над своїм тілом і, як бачимо, радіє цьому; беззаперечним є також той факт, що кожен хотів би мати більше, а не менше влади над функціями свого тіла, які можна контролювати, як м'язи й суглоби. Коли ми опановуємо якусь іноземну мову, вчимося грати в шахи або плавати, коли ми вивчили якусь галузь математики, то маємо підстави сказати, що ми виробили певні навички, завдяки яким володіємо певним рівнем культури.

Таке широке поняття влади вже загальноприйняте, цим пояснюється поява теорій, за якими кожен людський почин підпорядковується прагненню влади, усі наші мотивації походять з пристрасного бажання влади в її найрізноманітніших формах; хоч би чого ми домагалися, ми хочемо тільки влади, у цьому джерело енергії людського життя. Люди

прагнуть багатства, бо багатство дає їм владу як над речами, так, певною мірою - іноді значною, - і над іншими людьми. Навіть секс можна тлумачити в категоріях влади: або тому, що, як здається, нам належить тіло іншої людини, а відтак і сама людина, або з тієї причини, що, володіючи тілом-людиною, ми виключаємо інших з простору цього володіння і засобом такого виключення або збіднення інших отримуємо втіху володаря. Більше того, навіть альтруїстична поведінка при певному зусиллі може витлумачуватися таким чином: якщо ми робимо добро іншим людям, то тільки для того, щоб контролювати їхнє життя, отже, здобувати над ними часткову владу, навіть якщо ми несвідомі цієї прихованої мотивації. Таким чином, усе в житті зводиться до пошуку влади, нічого іншого не існує, решта - самоомана.

І хай теорія, згідно з якою в нас немає нічого, окрім жадоби влади, наївна, бо мало що пояснює, проте ніхто не заперечуватиме того факту, що влада - цінність, якої ми прагнемо особливо. Найчастіше, говорячи про владу, ми вкладаємо в це поняття зміст вужчий за той, про який уже йшлося, а саме про владу, сенс якої полягає в тому, щоб мати засоби, за допомогою яких ми можемо впливати - шляхом насильства чи загрозою насильства - на поведінку людей і регулювати цю поведінку відповідно до намірів володаря (одиночного чи колективного). У цьому сенсі влада передбачає існування організованих засобів насильства, у сучасному світі - держави. Чи кожний з нас хоче саме такої влади? Напевно, кожний би хотів, щоб інші люди поводитися так, як він вважає за потрібне, тобто: або згідно з його почуттям справедливості, або найвигідніше для нього. Однак з цього не випливає, що кожен хотів би бути королем.

Не було і ніколи не буде «влади народу» у вузькому значенні цього слова: це неможливо просто з технічної точки зору. Можуть бути лише різні засоби, за допомогою яких народ контролює владу і може замінити її на іншу. Звичайно, коли влада вже діє, ми маємо чимало обмежень і в багатьох важливих справах не маємо права вибору; ми не можемо вибирати - посилати чи ні наших дітей до школи, платити чи не платити податки, складати чи не складати іспит на права водія (якщо ми хочемо водити машину), і це стосується тисячі інших

справ. Контроль народу над владою також не буває безпомилковим, влада, обрана демократичним шляхом, також піддається корупції, її рішення часто суперечать прагненням більшості, задовольнити всіх жодна влада не зможе і т. ін. Це банальні речі, відомі всім нам.

Засоби контролю народу над владою ніколи не бувають досконалими, але вони найбільш результативні з усіх, які вигадало людство, аби запобігти свавільній тиранії, власне, вони зводяться ось до чого: зміцнювати засоби суспільного контролю над владою і обмежувати сферу державної влади тим, що справді необхідне для підтримування суспільного порядку. Регулювання усієї життєдіяльності людей - це тоталітарна влада.

Таким чином, ми можемо - й повинні - з підозрою трактувати органи політичної влади, перевіряти її якомога більше і в разі потреби нарікати на неї (а така потреба знаходиться майже завжди), але ми не повинні нарікати на те, що влада існує як така, хіба що ми винайшли б інший світ, - багато хто вже пробував, але без успіху (Лешек Колаковський).

3. **Про брехню**

Іноді дискутується питання, чи повинні лікарі повідомляти хворих про їхній безнадійний стан (це випадок прямої брехні або брехні шляхом приховування): це питання в різних країнах трактують по-різному, і хоча легко знайти аргументи як для одної, так і для другої сторони, проте, як правило, ці аргументи засновуються на гуманізмі, інтересах хворих і їхніх родин, а не на вартості правди як такої.

Коротко кажучи, напевно, не суперечить здоровому глузду визнання того, що трапляються ситуації, коли треба брехати задля доброї справи, і проблема полягає в тому, як визначити цю «добру справу», адже ми легко схилитимемося до того, що все, що не суперечить нашим приватним інтересам, це власне і є «добра справа», тому важко встановити таке правило, яке б обумовлювало усі можливі випадки і їхні варіації.

Прихильники ригористичної заборони на брехню кажуть: якби кожний брехав тоді, коли йому подобається, або коли йому вигідно, довір'я до інших людей було б цілковито підірване, а довіра - це необхідна умова будь-якого порядку й людського співіснування; таким чином, додають вони, брехня обернулася б проти брехунів, бо, таким чином, ніхто б нікому не вірив.

У цьому аргументі є раціональне зерно, але він непереконливий, якщо має бути підставою для запровадження абсолютної заборони на брехню. Якби ми ніколи не могли вірити в те, що інші кажуть правду, життя насправді було б нестерпним. Однак повний розпад взаємної довіри нам, напевно, не загрожує. Здебільшого ми знаємо, коли можемо довіряти інформації, яку подають інші, а коли мусимо бути обачними, бо підозрюємо, що інша людина зацікавлена ввести нас в оману і Що, можливо, вона плекає такий намір.

Люди рідко брешуть безкорисливо. Хоча існують випадки закоренілих брехунів: наприклад, я знав письменника, якому ніколи не можна було вірити, бо він любив розповідати різні історії про своє життя, які постійно змінювалися в залежності від обставин чи співрозмовників; однак він робив це з фантазією й дотепно, так що його було приємно слухати, хоча всі знали, що до цих оповідань не треба ставитися серйозно...

Навіть брехня, що є такою звичайною в політиці, в бізнесі й на війні, не руйнує довір'я в приватних стосунках між людьми, бо всі, хто обертається в цих сферах, не втрачають пильності й знають, хто й навіщо може їх обманювати. Навіть брехливість реклами менш шкідлива, ніж могло б видаватися. У всіх країнах існують правові обмеження, які запобігають прямій передачі брехливої інформації про рекламовані продукти; просто заборонено під страхом покарання продавати воду з крана в упаковці, на якій написано, що це процентні ліки від раку. Однак дозволяється оголошувати, що мило «Чудо» чи пиво «Гамбург» - найкращі в світі. У цьому випадку мета реклами полягає не в тому, щоб я, почувши по телебаченню, що мило «Чудо» найкраще в світі, прийшов до висновку, що це правда; ні, мета в тому, щоб я запам'ятав, як виглядає упаковка мила «Чудо» і щоб, вибираючи мило в магазині, я звернувся до продукту, який здається мені знайомим через багаторазовий перегляд тієї самої реклами; реклама розраховує - і то небезпідставно - на наш природний консерватизм, на те, що в мене виникне почуття, наче я вже знаю мило «Чудо», навіть якщо я й зовсім його не знаю.

Коли ж ми говоримо про політичну брехню, треба провести чітке розрізнення. Політична брехня - часте явище, однак, обмежене свободою слова й критики в демократичних країнах, воно не затирає різниці між правдою і неправдою. Якийсь міністр може заявити, що він про щось і не знав, хоча насправді знав. Отже, він збрехав, але незалежно від того, чи стане, чи не стане явною його брехня, різниця між правдою і фальшем залишається в силі. Інакше стоять справи в тоталітарних країнах, особливо за комунізму в стані його найвищого піднесення, тобто за сталінізму. Там повністю затирається різниця між тим, що є правдою, й тим, що є політично правильним, затирається аж тією мірою, що люди, які зі страху повторювали «політично правильні» слова, наполовину самі в ці слова вірили, і навіть вожді часто ставали жертвами власної брехні. Мета полягала в тому, щоб різниця між правдою й брехнею стерлася в умах громадян так, аби люди знали, що належить говорити як політично правильне й забували про цю різницю, щоб можна було фальшувати історичну правду й таким чином не просто брехати, а нищити саму ідею правди в нормальному розумінні цього слова. Цієї мети не

можна було досягти повністю, але розумове спустошення, викликане цією системою, було величезне, особливо в Радянському Союзі. У Польщі, де тоталітарний режим ніколи не сягав такого рівня, воно було меншим. Свобода слова й критики не може викоринити політичної брехні, але може повернути нормальний сенс словам «брехня», «правда» чи «правдивість».

З того, що брехня іноді допускається, і з того, що можна брехати задля добра, варто все ж зробити висновок, що нам можна покладатися на формулу «іноді брехня - це добро, іноді - зло», бо така формула настільки туманна, що може виправдати практично будь-яку нашу брехню. Також з цього не випливає, що можна з самого початку виховувати дітей у такому дусі. Обачніше буде вчити дітей, що будь-яка брехня без винятку - це недобре, аби таким чином прищепити їм інстинкт, завдяки якому їм принаймні буде не по собі, коли вони брешуть. Решти діти вчаться самі - швидко, легко й без допомоги дорослих.

Та якщо абсолютна заборона на брехню іноді неефективна, а часом вступає в суперечність з іншими, важливішими заповідями, то як встановити той загальний принцип, що допускає брехню? Я повторюю, що такого загального принципу, який би безпомилково визначав кожний окремий випадок, немає. Однак можна відважитися на певні моральні висновки, які можуть виявитися корисними. Перший висновок такий: треба намагатися не брехати самому собі, отже, знати між іншим, що коли вже ти брешеш, то брешеш. Досить сказати, що коли ми брешемо і вважаємо, що робимо це для добра, то мусимо точно знати, що так воно і є. По-друге, ми мусимо пам'ятати, що наше самовиправдання і наше розуміння «добра», які мають ушляхетнити нашу брехню, завжди підозрілі, якщо «добра справа» пов'язується з нашим особистим інтересом. По-третє, ми можемо пам'ятати, що брехня не має морального виправдання й тоді, коли допускається, і навіть тоді, коли рекомендується задля збереження важливіших цінностей. По-четверте, непогано знати, що брехня часто приносить шкоду іншим, але ще частіше вона шкодить самому брехуну, бо внутрішньо спустошує його. Запам'ятовування цих правил не призведе до того, що всі ми - чи більшість із нас - станемо святими й безгрішними, воно не знищить також на світі брехню, але може навчити нас обережно поводитися з такою зброєю, як брехня, навіть тоді, коли застосувати цю зброю треба (Лешек Колаховський).

4. Говіркою я називаю таку людину, яка може досить розумно і ясно говорити перед пересічними людьми, керуючись загальнозживаними поняттями, а красномовним - тільки того, хто будь-який обраний ним предмет може розкрити й прикрасити так, щоб він став

разючішим і пишнішим, й усіх, хто засвоїв та запам'ятав усі ті знання, які можуть слугувати джерелами красномовства.

...Першою і неодмінною умовою для оратора є природне обдаровання. Для красномовства необхідного роду жвавість (гнучкість) розуму й чуття, яке сприяє швидкому знаходженню у промові будь-якого предмета і робить прикрашення численним, запам'ятовування - правильним і міцним.

Я стверджую: нехай то є навіть найкращі оратори, навіть ті, хто вміє говорити дуже легко й гарно, але якщо вони розпочинають промову без боязкості і на початку не соромляться, то на мене вони справляють враження прямо-таки безсоромних нахаб. На щастя, це річ нечувана, бо чим оратор кращий, тим більше лякає його трудність ораторських обов'язків, невпевненість в успіху промови, чекання публіки. По-перше, люди за природою і досвідом знають, що навіть у найкращих ораторів іноді промова виходить не такою, як хочеться... Друга причина... полягає у такому: якщо в інших мистецтвах будь-який досвідчений майстер з хорошим іменем випадково виконає свою справу гірше звичайного, то усі вважають, що він просто не захотів чи через нездоров'я не зміг показати своє уміння у повному блискі... Якщо ж в оратора підмітять якусь похибку, то її припишуть лише дурості; а для дурості вибачення немає, тому що не буває людина дурною від настрою чи через те, що живіт болить. Тим суворішому судові підлягаємо ми, оратори; і скільки разів ми виступаємо, стільки разів над нами здійснюється цей суд.

Для кожного роду є певні джерела доказів: для судових промов - такі, де йдеться про справедливість; для дорадчих - такі, в яких головне - користь тих, кому ми подаємо пораду; для похвальних - такі, в яких все зводиться до оцінки даної особи. Усі сили й здібності оратора служать для виконання таких п'яти завдань: по-перше, він повинен підшукати зміст для своєї промови; по-друге, розташувати знайдене по порядку, зваживши і оцінивши кожен доказ; по-третє, одягти й прикрасити усе це словами; по-четверте, зміцнити промову у пам'яті; по-п'яте, виголосити її достойно і приємно. Далі, я дізнався і зрозумів, що перш ніж розпочати справу, слід на початку промови схилити слухачів на свою користь, далі пояснити справу, після цього з'ясувати предмет суперечки, потім довести те, на чому ми наполягаємо, потім відкинути заперечення; а у кінці промови все те, що говорить на нашу користь, розгорнути й звеличити, а те, що за супротивника, похитнути й позбавити значення. Далі, вчився я також правил прикрашення стилю: вони повідомляють, що висловлюватися ми повинні, по-перше, чистою й правильною латинню, по-друге, ясно й виразно, по-третє, гарно, по-четверте, доречно...

...Оратор - це просто людина, яка вміє користуватися у справах судових і громадських словами, приємними для слуху, і судженнями, переконливими для розуму.

...Ораторське мистецтво не повинно бути жалюгідним і блідим, а повинно бути приємним і розцвіченим найрізноманітнішими предметами, тому гарному ораторові необхідно багато про що почути, багато чого побачити, багато чого осмислити і засвоїти, а також багато чого перечитати, але не привласнювати це собі, а тільки користуватися з чужих запасів. Тобто я визнаю, що оратор повинен бути людиною бувалою, не новачком і не невігласом ні в якому предметі, не чужим і не стороннім у своїй галузі.

...Неможливо викликати у слухача ні жалю, ні ненависті, ні ворожнечі, ні страху, ні слів співчуття, якщо усі ці почуття, які оратор прагне викликати у судді, не будуть виражені або, краще сказати, випечені на його власному обличчі. Немає такої пломенистої речовини, щоб загоралася без вогню; немає й такого розуму, щоб він загорався від сили твоєї промови, якщо ти сам не будеш стояти перед ним, згоряючи й палаючи (За Цицероном).

6. Тема корупції на сьогодні дуже актуальна. Ми живемо в країні, де суддям «засівають» тисячами доларів кабінети (згадаймо скандал у справі Ігоря Зварича), де місцева влада роздає за гроші ласі шматки землі біля моря як свою власність, де, як на базарі, продаються місця в партійних списках на виборах у Верховну Раду... Найжахливіше в цій ситуації, що подібні випадки перестають різати слух, а боротьба влади із корупцією викликає іронію - це як боротьба із самим собою. Адже корупція – це крадіжка і продаж влади тими, хто нею наділений. У нашій країні існують найрізноманітніші форми корупції – від примітивного давання – отримання грошей чи матеріальних цінностей, до добре замаскованих, зовні цілком законних операцій, у результаті яких чиновник за свої дії чи, навпаки, бездіяльність отримує певні переваги, пільги чи іншу вигоду.

Корупція не існує ізольовано, сама по собі, – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. У нас існує думка, якщо підвищити зарплатню чиновнику, то корупції стане менше. Звісно, в цьому є правда, але багато грошей, як відомо, не буває. Треба ввести ще й якусь «чорну мітку» на позначення людей, які «прославилися» як корупціонери. Люди повинні боятися втратити роботу й отримати погану репутацію в очах спільноти. Але корупція явище глибинне. Не можна позбутися її лише караючи корупціонерів. Вона, з одного боку, характеризує

основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, з іншого – здійснює вплив на економіку, політику, право, ідеологію, суспільну психологію тощо. За великим рахунком, у корупції проявляється неефективність влади, недосконалість найбільш важливих державних та суспільних інститутів. Виходячи з цього, проблема протидії корупції — це проблема не лише відповідних правоохоронних органів (прокуратури, міліції, Служби безпеки), на мій погляд це, насамперед, проблема політичного керівництва держави, тобто, в перше чергу, вона є проблемою загальносоціальною, а лише потім правовою. Проте, у нас, на жаль, це розуміється інакше. Якщо владі в черговий раз потрібно показати, що вона рішуче налаштована боротися з корупцією, то відразу "включають" в дію правоохоронні органи, роблячи акцент на репресивний аспект цієї боротьби. Однак, така діяльність може бути лише зовні ефектною, та й то на певний час, але з точки зору стратегії протидії корупції ця боротьба безперспективна. Гучних корупційних розкриттів чекаємо, коли змінюється керівництво правоохоронних органів, для демонстрації роботи набувають розголосу гучні корупційні справи.

Вивчаючи тему корупції, можна дізнатися, що є країни, де корупція має мінімальне поширення і абсолютно незначний вплив на суспільне життя. До таких країн вже традиційно відносять, наприклад, Фінляндію, Швецію. Там прояви корупції трапляються не часто і за своїм характером вони не являють великої небезпеки для держави та людей. Є країни, де корупція присутня більше і має, так би мовити, поміркований вплив на політичні, економічні та соціальні процеси. До цієї групи відносять більшість країн, які називають найбільш розвинутими, що мають сталу демократію та сильну правову державу. Хоча у другій групі корупція поширена більше, прояви її мають більш системний та небезпечний характер, проте ці обидві групи об'єднує те, що в них існує великий ризик виявлення абсолютної більшості корупційних проявів, а головне – адекватне правове, а з ним політичне та соціальне реагування на них. До того ж, важливо, що у всіх цих країнах корупція більшістю населення однозначно сприймається як аномалія, як зло, як недопустимий спосіб життя, на відміну від нашої країни, де всі навчилися жити в умовах корупційних взаємостосунків. Водночас, існують країни, де корупція носить масштабний, системний, організований характер і має визначальний вплив на політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Там корупція із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило (норму) і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. У цих державах корупція є системним елементом управління, тому якщо цей

елемент вилучити з управлінського процесу, управління державою буде втрачене. На думку Миколи Мельника, доктора юридичних наук, професора, головного координатора з підготовки проекту Концепції боротьби з корупцією Міністерства юстиції України,десь з років сім - десять тому Україна перейшла до цієї категорії країн і на сьогодні, на превеликий жаль, з неї не вийшла. Хоча вона мала унікальну можливість для цього, але поки що її, як, до речі й багато інших шансів, втратила.

Щоб обмежити вплив корупції на розвиток країни, їй треба протидіяти хоча б у тих больових точках, де її руйнівна складова є максимальною - це найвищі керівні посади в органах влади. При призначенні повинен діяти принцип професіоналізму, а не «кумівства». Корупція є потужним фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, нищить духовні та моральні устої. Корупція породжує у психології громадян відчуття безсилля, беззахисності перед державою, її окремими інститутами, посадовими та службовими особами, поширює правовий нігілізм, поглиблює соціальну нерівність громадян, збільшує соціальну напругу в суспільстві.

Вияви корупції повинні надаватися широкому розголосу. Засобам масової інформації необхідно про це говорити, писати, щоб сформувати негативне ставлення до цього явища в суспільстві (з газети).

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Із друкованих засобів масової інформації дібрати 20 прикладів (з обов'язковим паспортном) на визначену тему, наприклад, словосполучення, просте речення, складений присудок тощо. Скласти тести із 20 питань на цю тему.

Зразок виконання індивідуальної роботи:

Тести на тему «Односкладне речення»

1. До якого типу односкладних належить речення: «9 травня розіграно тонку комбінацію торжества ідеї «слов'янської єдності» (Сокирко О. Парад алле! // Український тиждень. – 2010.- № 19. - с. 6)?
 - а) узагальнено-особове;
 - б) називне;
 - в) безособове.**
2. Яке з речень є неозначено – особовим?
 - а) «У Луганську розвісили більборди зі Сталіним» (Гламур 9 травня // Український тиждень. – 2010.- № 19. - С. 8 - 9);**
 - б) «У Севастополі, щоб лишень повернути багрянні прапори СРСР на вулиці, комуністи, вітренківці та регіонали відмовилися від використання партійної символіки» (Гламур 9 травня // Український тиждень. – 2010.- № 19. - С. 8 - 9);
 - в) «Розмовою із видатним італійським славістом зі світовим ім'ям – Санте Грачотті – продовжуємо серію інтерв'ю з українцями Європи ті світу на сторінках газети «День» (Пахльовська О. Культурна місія України // День. – 2009. - №168. – с.1).
3. Яке з речень не є односкладним?
 - а) «Щось багато стали говорити про можливий зрив виборів» (Райхель Ю. Де вороги?// День. – 2009. - №168. – с. 6);
 - б) «У місті Христинівка Черкаської області при в'їзді в місто встановлять пам'ятник Івану Гонті» (На Черкащині встановлять пам'ятник Івану Гонті// День. – 2009. - №168. – с. 6);
 - в) «Водночас дія породжує протидію» (Олійник М. Опозиційна війна// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 16-18).**
4. До якого виду односкладних речень відноситься подане: «Почали надворі, замальовуючи червоним голови вдягнених у біле статистів»? (Десятерик Д. Неочікуване свято//День. – 2009. - №163. – с.1)
 - а) називне;
 - б) неозначено-особове;**
 - в) безособове.
5. Яке з речень є безособовим?
 - а) «Після словесних погроз поетесу, як у найпохмуріші радянські часи, викликали «на бюро» (Буткевич Б. Літературні повстанці далекого Сходу// Український тиждень. – 2010. – №19. – С. 50 - 52);
 - б) «Так і лишаються в нас недоперекладеними сотні класиків» (Рябчий І. Зійдіть із книжкового Олімпу!// Український тиждень. – 2010. - №19. – с. 53);
 - в) «Інакше кажучи, владу братимуть усю і повністю» (Романюк А. Київська котлета для Януковича// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 26- 29).**
6. Речення «Атомні лабіринти» (Український тиждень. – 2010. - №16 (129). –с. 14) є:
 - а) односкладним, означено-особовим;**
 - б) односкладним, називним;

в) двоскладним.

7. До якого виду належить дане односкладне речення: «Ось така казка» (Лебединська Г. Підкорити світ казками// День. – 2009. - №7. – с.6)?

- а) безособове;
- б) неозначено-особове;
- в) номінативне.

8. Яке з речень (або частин речень) є односкладним?

- а) **«В усіх підручниках сказано, що підвищення цін стимулює виробника розширювати виробництво, та де там!» (Золоторьов В. Реформи – це коли все залишається як було // День. – 1998. - №125. – с. 2);**
- б) «Питання енергетичної безпеки дуже турбує Німеччину» (Безп'ятчук Ж. Німецькі спостереження// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 40 - 43);
- в) «У 2006 році Південноукраїнська АЕС, якій потрібна вода для відстійників, відібрала в тоді ще регіонального парку «Гранітно – Степове Побужжя» 27 га землі під створення Олександрівського водосховища своєї дочірньої Ташлицької ГАЕС» (Кабачій Р. Коса на косу// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 46 - 48).

9. До якого різновиду односкладних речень відноситься подане: «Дуже люблю Ліну Костенко» (Теленіч О. Слово про лаваш і любов// День. – 2001. - №217. – с. 6)?

- а) **означено – особове;**
- б) узагальнено – особове;
- в) номінативне.

10. Яке з односкладних речень є узагальнено – особовим?

- а) «Але залишимо політику» (Томак М. Дуже актуальний мислитель// День. – 2009. - №179. – с.8);
- б) **«Хочеш їсти калачі – не сиди на печі!» (Скуба В. Історія України – через призму одного життя// День. – 2008. - №125. – с. 1);**
- в) «Кажуть, що інвестор був проти, аби людям виділяли землю» (Малімон Н. Пулеметський балаган// День. – 2008. - №142. – с. 6);
- г) жодне.

11. Яке з речень є односкладним?

- а) «Її так назвали місцеві, бо вона на риболовлю постійно ходила, в будь-яку пору року» (Кобиляцька В. Стежками Трахтемирова// День. – 2009. - №183. – с. 8);
- б) «Український шоу – бізнес існує у зародковому стані» (Петринська Н. Рок – козак// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 54 - 57);
- в) **«Говорили, що в лісі ще багато дерев...» (Василевський М. «Кілери» дерев цілили в особистість// День. – 2000. - №91. – с.1);**
- г) жодне.

12. До якого виду за значенням належить дане номінативне речення «Високі стелі, дерев'яний сволок, велика кімната, наскрізь пропахла деревом» (Тримбач С. «І неоплаканий своїми...»// День. – 2006. - №206. – с.1)?

- а) **описове;**
- б) вказівне;
- в) констатуюче.

13. Яке з речень не є односкладним інфінітивним?

- а) «Скільки людей опинилося на вулиці внаслідок маніпуляцій з кровними квадратними метрами та грошима — **не перерахувати**» (Гончарук О. «Спортивна газета» може опинитися на вулиці// День. – 1999. - №54. – с.8);

б) «Я хочу жити за своїми правилами» (Сикалов В. Мізансцени життя// День. – 1999. - №44. – с.7);

в) «І мовчати, мовчати, мовчати...» (Слесарева А. Книги, які змушують думати// День. – 2008. - №120. – с. 6).

г) жодне.

14. Яке з поданих речень є безособовим?

а) «Боргів немає» (Боргів немає// День. – 2004. – №162. – с.2);

б) «Каже, що її й комарі до цієї весни не кусали, бо була «просочена хімією» (Малімон Н. Петрівна їде на футбол!// День. – 2005. - №112. – с.6);

в) «І не знаю, що відповідати, бо в мене завжди найулюбленіший той композитор, над яким зараз працюю» (Савицька О. Від Львова до Дніпропетровська// День. – 2010. - №56. – с. 7);

г) жодне.

15. До якого різновиду односкладних речень відноситься подане: «Зараз не йдеться про колишніх комуністів і кадебістів, йдеться про порядних людей» (Чекан О. Привид комунізму// Український тиждень. – 2010. - №19. – С. 44 - 45)?

а) означено – особове;

б) узагальнено-особове;

в) безособове.

16. Яке значення виражає дане інфінітивне речення: «Всіх продемонстрованих обрядів і не перерахувати» (Костюкевич В. Між короваєм і «Мерседесом»// День. – 2009. - №139. – с. 8)?

а) потреба дії;

б) неможливість дії;

в) заклик, побажання.

17. Яке з речень не є узагальнено-особовим?

а) «Що ж, поживемо — побачимо» (Колотушкіна З. Літо, зима і зворотно//День. – 2002. - №111. – с. 8);

б) «Готуй сани влітку, а воза — взимку» (Герасименко Н. Як столична влада зиму зимує...//День. – 2010. - №23. – с.6);

в) «Коней на переправі не міняють!» (Данчук Ю. Сім риторичних запитань з історії//День. – 1999. - №174. – с. 3);

г) всі речення є узагальнено-особовими;

д) жодне.

18. До якого типу односкладних речень відноситься подане: «Про головні події фестивалю нам розкажуть в спеціальних щоденниках «СБ» (Божко С. Купальські обряди і сучасні ритми// День. – 2007. - №107. – с.2)?

а) безособове;

б) інфінітивне;

в) неозначено-особове.

19. Яке з речень є односкладним?

а) «Книга ця являє собою першу частину двохтомного зібрання японської класичної поезії» (Жировський О. Радість знайомства//День. – 2003. - №216. – с.6);

б) «Вчитель же повинен організовувати дискусію, побудовану на фактах» (Левін М. Хто розкаже учням правду?//День. – 2008. - №84. – с.6);

в) «Українські миротворчі місії на Балканах, в Африці, в Іраку вже роблять свій внесок у колективну безпеку» (Василенко К. Євроогоїзм?//День. – 2005. - №29. – с.1);

г) жодне.

20. Яке з односкладних речень є безособовим?

а) «Світає вже о третій» (Андрухович Ю. Близько до тексту//День. – 1998. - №44. – с.7);

б)«Пакет допомоги Греції ухвалено» (Умлауфф У. Кінець Євро?//Український тиждень. – 2010. - №.19. – С. 34-35);

в) «А тепер дрібна замальовка» (Макаров Ю. 30 відсотків зла//Український тиждень. – 2010. - №19. – с.14);

г) жодне.

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ З КОЖНОГО МОДУЛЯ І ДИСЦИПЛІНИ В ЦІЛОМУ

1 модуль

Теоретичні питання:

1. Словосполучення, його синтаксична організація.
2. Речення, його ознаки. Модальні типи речень.
3. Підмет. Його види, морфологічний спосіб вираження.
4. Присудок. Види присудків. Простий дієслівний присудок.
5. Складений іменний присудок.
6. Складений дієслівний присудок.
7. Складні випадки та помилки при узгодженні підмета й присудка.
8. Розділові знаки між підметом і присудком.
9. Односкладні речення, їх типи.
10. Повні/неповні речення.
11. Другорядні члени речення. Загальна характеристика.
12. Додаток. Види додатків, морфологічні способи вираження.
13. Означення. Види означень, морфологічні способи вираження.
14. Прикладка. Розділові знаки у прикладці.
15. Однорідні, неоднорідні означення.
16. Обставина. Види обставин, морфологічні способи вираження.
17. Однорідні члени речення. Розділові знаки при однорідних членах речення.
18. Вставлені конструкції.
19. Вставні конструкції.
20. Речення з відокремленим означенням.
21. Речення з відокремленою обставиною.
22. Речення з відокремленим додатком.
23. Звертання.
24. Розділові знаки в простих ускладнених реченнях.

Практичне завдання – синтаксичний розбір простого речення.

2 модуль

Теоретичні питання:

1. Загальна характеристика складного речення.
2. Складносурядні речення. Синтаксичні відношення між членами складносурядних речень.
3. Розділові знаки в складносурядних реченнях.
4. Складнопідрядні речення. Типи складнопідрядних речень.
5. Розділові знаки в складнопідрядних реченнях.
6. Перехідні випадки між сурядністю і підрядністю.
7. Безсполучникові складні речення.
8. Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях.
9. Багаточленні складні речення з сурядним зв'язком.
10. Багаточленні речення з безсполучниковим зв'язком.
11. Багаточленні складнопідрядні речення.
12. Складна синтаксична конструкція.
13. Розділові знаки в складній синтаксичній конструкції. Період.
14. Використання прямої й непрямої мови в журналістській діяльності.
15. Пряма мова. Розділові знаки при передачі прямої мови.

16. Непряма мова, розділові знаки при передачі непрямої мови в засобах масової комунікації.
17. Синтаксичні конструкції зв'язного мовлення.
18. Типи зв'язку між реченнями.
19. Типи контекстуальних відношень між реченнями.
20. Основи пунктуації. Типи розділових знаків.

Практичне завдання – синтаксичний розбір складного речення.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Наук.думка, 1983. – 234 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І.Р., Городенська К.Д., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук.думка, 1983. – 361 с.
4. Грищенко А.П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові. – К.: Наук.думка, 1969. – 237 с.
5. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. - К.: Наук.думка, 1985. – 244 с.
6. Капелюшний А.О. Типологія журналістських помилок. – Львів: Основа, 2000. – 98 с.
7. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: У 2 ч. Ч.2: Синтаксис. – К.: Вища школа, 1965.- 216 с.
8. Слинько І. І. та ін. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання (навчальний посібник). – К.: В.Ш., 1994. – 670 с.
9. Сучасна українська мова: підручник /За ред. О.Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 2005. – 488 с..
10. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. – К.: Генеза, 1994. – 346 с..
11. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис/ За ред.. І.К.Білодіда. – К.: Вища школа, 1972. – 298 с.
12. Український правопис. – 5-е вид., випр. й доп. – К.: Наук.думка, 1995.- 195 с.
13. Українська мова. Енциклопедія/ В.М.Русанівський та ін.. – К.: Вид-во “Укр. енциклопедія” ім М.П.Бажана, 2000. – 750 с.
14. Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська мова: Довідник. – К.: Либідь, 1996.- 194 с
15. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – К.: Знання, 1997. – 214 с.

Додаткова:

1. Белошапкова В.А. О понятии синтаксической производности// Русский язык за рубежом. – 1983. - №6. – С.12-18.
2. Белошапкова В.А. Шмелева Т.В. Деривационная парадигма предложения// Вестник МГУ. – 1981. -№2. – С.2-12.
3. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук.думка, 1992. – 127 с.
4. Горбачук В. Барви української мови. – К.: Академія,1997. – 272 с.
5. Дорошенко С.І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові. – К.: Наук.думка, 1980. – 203 с.
6. Костенко Л. Гуманітарна аура або дефект головного дзеркала. – К.: Генеза, 1999.- 27 с.
7. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Наук.думка, 1986. – 239 с.
8. Мамалига А.І. Синтаксис тексту // <http://journalib.univ.kiev.ua>.
9. Мухин А.М. Синтаксический анализ и проблема уровней языка. – Л.: Наука, 1980. – 190 с.
10. Непийвода Н. Сам собі редактор. Порадник з української мови. – К.: КНУ, 1998.- 98 с.
11. Общее языкознание: внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – 439 с.

12. Плиско К.М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. – Харків.: ХНУ, 1992 – 179 с.
13. Полковенко В.В. Майстерність українських радіопубліцистів. – К.: Знання, 1970. – 79 с.
14. Пономарів О. Стилiстичний синтаксис// Стилiстика сучасної української мови – Тернопiль: Богдан, 2000. – С.164-227.
15. Радзiєвська Т.В. Текст як засiб комунiкацiї. – К.: КНУ, 1993. – 216 с.
16. Слинько І.І. Парадигматика простого речення української мови (двоскладне речення)// Мовознавство, 1978. - №3. – С.3-15.
17. Слинько І.І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення)// Мовознавство, 1980. - №3. – С.5-17.
18. Слинько І.І. Парадигматика складного речення // Мовознавство, 1987. - №3. – С.2-10.
19. Смеречинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. – Харків, 1932. Фото передрук з післямовою Олекси Горбача. – Мюнхен, 1990. – 219 с.
20. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения: Семиологическая грамматика. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 345 с.
21. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Наука, 1988. – 119 с.
22. Шведова Н.Ю. Вопросы описания структурных схем простого предложения// Вопр.языкознания. – 1973. -№4. – С.8-16.
23. Яцимiрська М.Г. Лексикографiчнi видання української дiаспори: Довiдковi матерiали та завдання для студентiв факультету журналістики. – Львiв: ЛНУ, 1995. – 141 с.
24. Острiв знань. Уроки державної мови. <http://mova.kreschatic.kiev.ua/>.
25. Mova Info. Електронний пiдручник з української мови. <http://www.mova.info/pidruchn.aspx>

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Тяпкіна Наталія Іванівна

УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ
(СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ)

Навчальний посібник
для студентів факультету журналістики

Рецензент *Н.В.Романюк*
Відповідальний за випуск Н.І.Тяпкіна
Коректор *Г.В.Микитів*